

(1982) Portrait of a new Christian
 FERNÃO ÁLVARES MELO
 פורטראט פון א נײַן קריסטן
 פערנאו אלװארעס מעלו

BUNDHEIM
 GLÜCKSTADT
 HENRIQUE DIAS MILÃO
 GUIOMAR GOMES
 קײַה קאמילאו
 קײַה קאמילאו
 LISBON-AMSTERDAM-EMDEN-BUNDE
 HAMBURG-GLÜCKSTADT

א' דאלול התשמ"ט - 1.9.89

תרגום קטעים מתוך מחקרו של פרופ' ה.פ. סלומון, 1982, על אישיותו וחיו של **פרננדו אלורס מלו** (דוד אבן עטר מלו) בליסבון, אמסטרדם והמבורג, בשנים 1569-1632, ובהם פרטים חשובים אודות משפחות דה-מילאו, קסרס, גומז-דיאס, דה-ויגה, רודריגס, שהם מקור משפחותינו **בונדהיים-גלוקסמאדט** מאוחר יותר. (ההערות בתחתית העמוד הן מן המקור! אלה שחתומים י.ב.ב. הן הערות הנוספות).

Portrait of a NEW CHRISTIAN FERNÃO ALVARES MELO 1569-1632

מפרק המבוא 1: הנוצרים החדשים והאינקוויזיציה בפורטוגל (עמ' 26-40)

...בליסבון, כל אדם שהלשינו עליו שהוא צאצא של "נוצרים חדשים" והוא קיים נוהג יהודי כל-שהוא, או אף הזכיר מושג יהודי על "אלוהי השמים" או השתמש במונח ממקור יהודי המציין את האלוהות האוניברסלית, או שהראה אהדה או רחמנות כלפי קרבנות האוטו-דה-פה; או אשר ביטא תכנית או מחשבה על עזיבת ארץ פורטוגל, בתקופה שזה נאסר על הנוצרים החדשים; אף שהכחיש עדויות מסוג זה, (לא משנה אם המלשין היה ילד, משרת/ת או מבוגר) היה צפוי למעצר. הלשנה התבססה בד"כ על "הודעתו של עציר אשר הצהיר הצהרה כביכול מרצון או ספונטנית", בעמדו הוא למשפט. בדרך זו היה עליו "להוכיח" את חפותו מאשמה. עדות ההלשנה נרשמה בספר ההלשנות של מוסד האינקוויזיציה. הלשנות מצטברות שימשו "חיזוק" לאשמתו של עציר אחר, בד"כ קרוב משפחה, או גרמו למעצר של כזה. עציר שהוכיח "כמעט" את חפותו, נאלץ, לשם שחרורו הסופי, להלשין על חשודים אחרים. עציר אשר רצה להוכיח את "נאמנותו" לדת הנוצרית, הוכנס כביכול מרצונו לתאו של עציר אחר, שימש שם "כמשקיף", עת זה עמד למשפט במצב של התגוננות.

בליסבון, קוימברה ואיוורה היו פתחי הצצה בתאים מיוחדים, לא נראים לעצורים ודרךם התבוננו שומרים כדי לגלות נוהגים יהודיים, כגון צום השני והחמישי, צומות ידועים אחרים; כשלוך בציטוט מדויק של תפילות נוצריות, או בנוסח שונה כפי שנהגו יהודים בהסתר, כן נטילת ידיים לעיתים.

נוהגים יהודיים אשר יכלו לשמש האשמה, סוכמו ברשימת האינקוויזיציה ¹¹ אשר הוקראה בד"כ בכנסיות ופורסמה בפרהסיה. רשימה זו, אשר מקורה בספרד, פורסמה לראשונה בשנת 1596. ברשימות אלה הודגשו נוהגים תורניים או רבניים-הלכתיים ללא פרופורציה לעקרונות יהודיים אמיתיים, תוך ערבובם עם נוהגים ואמונות שפלות שאינם יהודיים במקור ולא מיוחדים דוקא לאלה. מטרת ערבוביה זו היתה להצביע על האבסורדי והמגוחך של "היהדות" הנהוגה על ידי הנוצרים החדשים, תוך השוואתה לכישוף. רשימת ההאשמות שמשה תפקיד כפול:

(א) ללמד את הנוצרים הותיקים והחדשים להלשין על שכיניהם או על עצירים אחרים.

(ב) על מה יש להתודות כעציר, כדי להשיג את מיהורו ושחרורו.

לא נמסר אף פעם לעצור, מי הלשין עליו, ולא על מה הוא הואשם, לא מתי והיכן הוא נתפס בעונו. אם התודה על חטאיו, ציפו ממנו להלשין על שותפים לעוון. אם הכחיש, היה צריך לנחש מי הלשין עליו, או שמותיהם של מלשינים פוטנציאליים שונים, ואם היתה סיבה של איבה מתחום אחר, אשר גרמה להלשנה מזויפת נגדו.

עצירים נכלאו במשך חודשים, לעיתים שנים.

מחקירה אחת לשניה היו מרווחי זמן, תקופות של "חרטה". הנאשם יכול היה לבקש את זימונו לפני שופטיו, כדי להתוודות על נוהגים יהודיים או כדי להלשין על "שותפים". האחרונים יכלו להיות נוצרים חדשים אתם התוכח הנ"ל על נוהגיו, אמונותיו או אי-אמונתו. ויכוח כזה, כביטוי הדדי על אמון בזולתו, הוגדר כביטוי אמונה בחוקי דת משה המתיים, אשר המתוכחים דאו בה כעין גאולה נפש, אחד הפריטים העקריים בכתבי האישום.

הלשנות על מספר רב של חשודים, בעקר קרובי משפחה, נחשבו להוכחה הרצינית והכנה ביותר ב"חזרה בתשובה לקטוליות נוצרית" של הנאשם.

כך "הוליד" המתודה משפטי אנקוויזיציה רבים נוספים, אשר בעזרתם שגשגה הביוקרטיה האינקוויזיציונית, מערכת אשר היתה מורכבת מתשעה סוגים של פקידים ופונקציונרים. <2>

האסיר יכול היה לכפור מכל וכל בהאשמות. במקרה זה זה נקרא "נגטיבו", כופר באשמה. היה לו סיכוי קטן, אם התמיד בכפירתו עד הסוף, מן ההוצאה להורג.

אם הצליח לשער או לנחש את רובם של המלשינים עליו, או את כולם (אף פעם לא אשרו לו זאת, כמובן), להטיל ספק ביושרם או במהמנותם של האשמותיהם, החזיר לעצמו שם "קטולי אמיתי" השייך לחברה הנוצרית הותיקה, תוך הסתמכותו על עדותם של נוצרים ותיקים כאלה, בתוספת הוכחות שאינו קשור ומיוחד עם נוצרים חדשים אחרים, כאלה אשר כבר עונו על ידי האינקוויזיציה ולא הזכירו את שמו.

אם הוכיח באמינות את חפותו דרך כל יסורי העינויים מכל סוג, קושי וכמות מאלה שנבחרו בשבילו בהתאם לגודל החשדות, הוא לא רק ניצל מפסק דין מוות בזכות מעמד "כופר באשמה", הוא השתחרר מיד. אך לא לפני שהתכחש בשבועה נגד האשמות כבדות משקל "דה והמנטי" (de vehementi) או קלות משקל (de levi). נכסיו החומריים, אמינותו ומעמדו, אך לא תמיד מצבו הגופני, הוחזרו לו.

כמובן אם נשבר בראותו את מכשירי העינויים או עת העינויים, כל בנין ההכחות וההוכחות שבנה להגנתו התמוטט, ומעמדו כ"כופר באשמה, נגטיבו" (negativo) הושפל מעתה למעמד של "מתייד" (judaizo). עתה סיכוייו לצאת לחופשי היו תלויים בכמות הוידוים וההלשנות על אחרים. אלה הושגו בעינויים נוספים, בלי שיכול לצפות מראש לאיזה השפלות ועלבונות הוא צפוי עוד.

דרך אחרת להמלט מהוצאה להורג "ככופר באשמה-נגטיבו" היתה הוכחה לפני השופטים שהשתייך לענף נוצרי ותיק "וטהור"; או אם המלשינים חזרו בהם מהאשמותיהם, תוך הסתכנותם בעונשים כבדים על שבועת שקר.

אך קביעת "נקיון הכפים" של המתגונן מאשמת-שוא, כמו קבלת ההוכחה של עוונותם של המלשינים הנשבעים לשקר היו מזכותם הבלעדית והסודית של שופטי האינקוויזיציה. תוצאה סופית כזו היה מאורע נדיר ביותר.

במקרים המועטים בהם התגלה רישום כזה, מת העציר עת תקופת מעצרו, או הוצא כבר להורג ורק שמו וזכרו קבלו חנינה.

אם העציר הודה בראשית המשפט, תוך "הארה מרוח הקודש ופתיחת עיני נפשו" כי אמנם נהג במנהגים יהודיים, (ורוב הנאשמים נהגו בכאלה, כך ניתן לסכם ממשפטי האינקוויזיציה ותוצאותיהם) ואם הוסיף הלשנות על מספר רב של "שותפים לדבר עבירה", הוא נחשב ל"מתודה חיובי" (bomconfitente), לא עונה ואושרה לו "התפייסות" פורמלית מטעם האינקוויזיציה של "הכנסיה הקטולית הקדושה" ממנה טטה.

אם הוידוויים היו חלקיים או סטרו את עצמם, הופעלו עליו עינויים שונים, כגון תליה בחבל בידי הקשורות מאחרי גבו עד כדי פירוק עלי הזרוע ממכתש הכתף, מתיחת הגוף על לוח בתנוחות שונות ומשונות. על העינויים חזרו "על פי הצורך" שוב ושוב, כאשר הטראומה של הפעם הקודמת היא גורם מכריע בשבירת המעונה.

(מעניין לציין שני אינקוויזטורים ראשיים מתקופת עינוי קדמוננו הקדוש הנריק דיאס מילאו/מילנו, כי שמותיהם דומים לשמות האנוסים ממשפחתנו, והם:

מנואל אלורס טורס Manuel Alvares Tavares ואנטוניו דיאס קרדוזו Antonio Dias Cardoso - הערת הכותב, י.ב.ב.)

מכיון "שהכנסיה לא רצתה לשפוך דם" (!!) העבירה הוצאת פסקי דין המוות לרשות שניה, המבצעת. באופן תיאורטי לא הכנסיה היא זו אשר פסקה את פסק הדין המוות, אלא היא "שחררה את הנידון מרשותה" והרשות השניה אף נתבקשה "שלא לשפוך דם ולהיות רחמנית עם השפוט". על פי בקשת רחמנות זו יש להמיתו בחנק (=בתליה) ורק לאחר מותו לשרוף את גופתו בפומבי ב-Auto dafé. אך אם הנידון למוות לא רצה למות בדרך "הקטולית הרחמנית", הוא הועלה על המוקד ונשרף היותו חי.

כמוכן מעטים בלבד היו כה עקשים (לפי ראות נוצרית) או גיבורים (לפי ראות יהודית), כדי לדחות את החנק הרחמני הנוצרי, ובחרו את השריפה בעודם חיים, כדי למות כנאמנים לדת משה.

שיטת האינקוויזיציה לא הבדילה בין נוצרי חדש אשר היה "אשם באמת על יהדותו", אם השקפתית-רוחנית בלבד ואם מעשית תוך קיום נוהגים יהודיים, או בין כזה שהיה קרבן של עלילות שקר. בעצם לא היה קיימת כל שאלה של אשם או לא אשם. במערכת השיפוטית האינקוויזיציונית היה כל נוצרי חדש אשם מכתחילה, מעצם העובדה היותו נוצרי חדש (ז.א. ממוצא יהודי ! י.ב.ב.) ועקב האשמות נגדו. הכופרים באשמה יכלו אמנם להשתחרר, אך זאת רק מחוסר הוכחות מספיקות ובדיקות משכנעות, אך לא בגלל תמימותם הם, כביכול.

כופרים באשמה היו צריכים כמובן להשבע על חפותם ואי כפירתם בדת הקדושה ולכפר על מעשיהם בעבר.

רוב המשפטים שנותחו על ידי הסטוריונים, מזכירים וידויים זהים על קיום נוהגים יהודים כפי שידעום האינקוויזיטורים מדיווחים של נוסעים לאיטליה, המבורג והולנד, מסוף המאה ה-17. שאלה היא האם "יהדות זו דבקה באמת", ברוח או במעשים של ממש בחלק מן הנאשמים? או, האם רוב "המתודים" התודו על מה שרצו לשמוע האינקוויזיטורים, כדי להציל את חייהם?

יש המאשימים את האינקוויזיציה בפברוק משפטים כדי לחזק את מעמדם ועליזתם על כספם ורכושם של השפוטים, יותר מאשר רצו "לטהר את הכנסייה מסימני יהדות נסתרת או של שאריות של אמונות יהודיות.

בשנת 1542 (דהיינו בעת דור אנוסים שני בפורטוגל, י.ב.ב.) העריך "נוצרי חדש" את מספרם של צאצאים מודעים לעברם היהודי מבין האנוסים בכח משנת 1497, ב-60,000 נפש.

בשנת 1560 העריך שגריר פורטוגל ברומא, כי מספרם של הנוצרים החדשים "הטהורים" (שלא התחתנו בנישואים עם נוצרים ממקור, י.ב.ב.) הוא רב עדיין. רשימה רשמית משנת 1604 (דהיינו מזמן האירועים הדרמטיים של אבותינו אשר יפורטו בהמשך, 107 שנים לאחר האינוס בכפיה בפורטוגל, י.ב.ב.) מרכזת 6000 משפחות של נוצרים חדשים טהורים, כ-30,000 נפש, אשר נדרשו לשלם כקולקטיב סכום "הכפרה הכללית". (בניגוד לדעה שכללו ברשימה זו נוצרים ותיקים באופן זדוני).

בשנת 1629 אישר האב הישועי דיוגו דה ארדה Diogo de Erada כי בפורטוגל חיים באופן מחפיר יותר מ-6000 נוצרים חדשים אשר אינם יכולים להוכיח תערוכת דם נוצרים אמיתי באבותיהם. אך האינקוויזיציה הגדילה תמיד את מספר החשודים לכת הנוצרית החדשים.

אם הנוצרים החדשים לא ניהלו "באומץ חיים יהודיים בסתר", אלא התרצו לחיות כקטולים מסתגלים, זאת תוך כדי העדפת עסקיהם, הכיצד נתן להסביר, כי החל מאמצע המאה ה-16 ועד לסוף המאה ה-17 יסדו או הצטרפו פליטים מהגרים מפורטוגל לקהילות יהודיות מסורתיות בפיררה, ונציה ולגהורן באיטליה; ביון ובורדו בצרפת; אמסטרדם, המבורג ולונדון בצפון מערב אירופה; רציפה, קורסאו, סורינם, ג'מייקה, ברבדוס בדרומה ומרכזת של היבשת האמריקאית ובניו יורק ?? איזו יהדות אימצו פורטוגזים אנוסים אלה לאחר הגירתם מחצי האי האיברי (ספרד ופורטוגל, י.ב.ב.) לשם מילוי שאיפותיהם הסודיות, המופנמות דורות, הבסיסיות והאטויסטיות (מלשון Atavism), יהדות אשר בה הבחינו אנשי האינקוויזיציה ועל כן לחמו נגדה באופן חוקי וליגאלי, דהיינו בצדק מהשקפתם??

מראשיתה נהנתה האינקוויזיציה מדיווחים על פעילויות דתיות-קהילתיות של מהגרים פורטוגזים, אשר הזינו את התיאוריה שלה.

תוך ציטוט אמרה של הסופר יוחא דה ברס Joa de Baros מן המאה ה-16, הסכים הפרופ' רווח Revah עם האינקוויזיציה כי: יהדותם של הנוצרים החדשים הפורטוגזים היתה "יהדות בפוטנציה", אשר אפשרה להם, בהתכנסם מחדש בקהילות גלויות לחזור ליהדות מלאה ואמיתית. <3>

אך אם נראה את "הנוצרים החדשים הפורטוגזים" לא רק יהודים בפוטנציה אלא כשבויים של האינקוויזיציה ולכן נתינים לא רצויים בחברתם, נוכל להבין ביתר הגיון את תנועתם לחזור ליהדות מלאה.

רוב השפטים לא היו בעלי מסורת יהודית אמיתית והתודו כדי להציל את חייהם, כבודם בחברה ואת רכושם. הרוב הזה נאסרו שלא בצדק. אלפי העצורים שעברו את התחקירים והוידוים הושבעו לשמור את אלה בסוד, אך מסרו לקרוביהם וחבריהם, ביניהם כאלה אשר היו ממלשיניהם, מהם הנוהגים היהודיים, שציפו מהם שישעו אותם.

לדעת החוקר סלומון, המחבר אשר אני מצטט מספרו, הגזים פרופ' רווח בהערכתו, כי עשרות אלפי נוצרים חדשים אשר עזבו את פורטוגל, חזרו ליהדות גלויה בארצות המקלט. רוב הפליטים באנטוורפן, ברואן, ננט, סנט ז'ן דה לוז ומקומות אחרים בצרפת לא חזרו אף פעם ליהדות. כמה מהם חזרו אף לפורטוגל, ולעיתים היו לכך תוצאות איומות לגביהם.

בלונדון, תחת שלטונה של המלכה אליזבת הראשונה (לקראת סוף המאה ה-16, י.ב.ב.) התפתחה קבוצה של כמאה נפשות של נוצרים חדשים, אך ללא כל ביטויים קהילתיים.

לא מתקבל על הדעת, כי מספרם הכולל של פורטוגזים אשר חזרו ליהדות בונציה, לזהורן, המבורג, אמסטרדם ולונדון, מראשית המאה ה-17 ועד סוף המאה ה-18 (כמאתיים שנה ! י.ב.ב.) עבר את המספר של 4000 נפש. וגם אצל חלק מאלה, זה לא נעשה תמיד תוך מסירות נפש. המנעות מלבוא אל בית הכנסת גרר לעיתים נידוי וחרם ואף בידוד בסביבה זרה לגמרי.

באמסטרדם נאסרה קטוליות נוצרית והכנסיה הרפורמית ההולנדית, לאחר מספר נסיונות של פעילות מסיונרית, לא נטתה יותר לקבל לשורותיה "קטולים איברים" אף אם התדפקו על דלתותיה.

גם השלטונות האזרחיים לא הסכימו לטווח ארוך לקבל השפעתם של מהגרים פורטוגזים, מכיוון שהיוו בעיה כלכלית "לגילדות" (איגודים מקצועיים, י.ב.ב.) אשר הרחיקו ודחו את אלה כיהודים מזכות ההצטרפות לשורותיהן, כעקרון קבוע.

...למרות המוטיבציה "המעשית הראשונית" אשר דחפה את הנוצרים החדשים להגר מפורטוגל, יותר מאשר הדתית, יש לציין את העובדה, שהלהט אשר הלהיב את האבות המיסדים של הקהילות הספרדיות-פורטוגזיות באמסטרדם, המבורג ולונדון, דחף אותם בלב ונפש לתוך האמונה הדתית החדשה אותה קבלו. תהליך זה ניתן לקראו "הגשמה עצמית נבואית".

(מסקנה זו של החוקר מתאימה לאבי משפחות גלוקסטאדט, שמואל יחיא, הוא Albert Dionis, אשר חיבר שלושים דרשות = Trinto discursos בעד היהדות ונגד שאיפת כמרים לומרניים בהמבורג לחייב את המהגרים הפורטוגזים להשתתף בדרשותיהם בכנסיותיהם בימי ראשון, דבר אשר סיכן בעיקר את צעירי היהודים, אשר לא היו מצוידים עדיין בידע שרשיהם היהודיים ודתם. על כן גורש לאחר כ-15-16 שנה של התערות כלכלית מרשימה מהמבורג ! י.ב.ב. על כך בהמשך)

פירוט שמות וענינים באותיות לטיניות:

Monitorio de inquisidor Geral, 1536 (1)

Inquisidores, Deputados, Visitadores, Notarios, Promotores, (2)
Meirinhos, Procuradores, Alcaldes, Secretarios, etc. p. 28

Revah : "Les Marranes", Revue des Etudes Juives, 55, 118 (3)

פרק 2

ליסבון

עמ' 41-117

41.. בשנת 1601 אישר המלך פיליפ ה-3 מספרד, שעלט בפורטוגל כפיליפ ה-2, לנוצרים החדשים הפורטוגזים, לנסוע כרצונם בין פורטוגל לבין מושבותיה, כתמורה להבטחתם להכניס לקופת המדינה תשלום קולקטיבי של 200,000 קרוזדוס. אישורו לעיסקה זאת הוא מ-4 באפריל 1601, והיא לוותה באיום של קנסות, החרמות ומעצר נגד אלה אשר יעיזו להשתמש בכינויי גנאי כנגדם, כגון יהודי, מרנו או נוצרי חדש. עסקה זו ראשונה בסדרה, עובדה על ידי רודריגו ד'אנדרדה וג'ורג' רודריגס סוליס Rodrigo d'Andrade, Jorge Rodrigues Solis ⁴ אשר יצגו את הנוצרים החדשים הפורטוגזים בולדולייד (ספרד המערבית, י.ב.ב.) ועל ידי הדוכס של לרמה Lerma ⁵ בתפקיד של "ולידו" Valido, דהיינו ראש ממשלתו הבלתי רשמי של המלך. פרט להבטחתן של הכנסות נזילות לאוצר הספרדי התכוונה השיטה לעורר הגירה מסיבית אל תוך ספרד משכבת הביניים הפורטוגזית בו בזמן קוה השלטון להוציא מספרד כ-300,000 "מאורים-נוצרים" החל מ-1607. גם לרמה Lerma וכן יורשו אוליברס Olivares קיוו, על ידי טרנספר כפול זה, להפוך את ספרד מארץ אגרארית מפגרת לארץ מסחרית מתקדמת.

42.. בשנת 1602 החל המלך במו"מ עם הותיקן במטרה להפסיק את שיטותיה המושחתות והמוטעות של האינקוויזציה הפורטוגזית. האפיפיור קלמנט ה-8 Klement VIII (1592-1605) אשר חיבב את הנוצרים החדשים, פנה בכתב ב-4.2.1602 למועצת האינקוויזציה בעניינה של אנה דה מילאו Ana de Milao, אשת רודריגו ד'אנדרדה Rodrigo d'Andrade אשר נאסרה על ידי הכס הקדוש של ליסבון.

רודריגו ד'אנדרדה היה נצר המשפחה העשירה רודריגס דה אורה Rodrigues de Evora והיורש של איגוד עשיר בבישופות לאיריה Leiria אשר הבישוף שלה, דום פדרו דה קסטילהו Dom Pedro de Castilho הוצע להיות האינקוויזיטור הראשי של פורטוגל ב-1601.

(4) אנה דה מילאו, אשתו של רודריגו ד'אנדרדה, היא אחותה שך גואומר גומז דה מילאו אשת הנריקו דיאס מילאו, קדמונינו הישירים. שני הזוגות הם אם כן גיסים !!! ביתם של הנריקו וגויומר, ביאטריקס, נשאה ל-אלברטו דיניס, גם דיאוניס, אשר הוא בנם של פיליפ דיניס וביאטריס דה סוליס באנטוורפן. יש אם כן קשרי משפחה קרובים בין משפחות ד'אנדרדה-דה סוליס-דה מילאו.

(5) Lerma - עיר צפון מזרחה מ-VALLADOLID, דרומה מ-BUREOS (מפה 33-34).

האפיפיור דרש במכתבו לראות במו עיניו את כל המסמכים של משפטה של אנה. הוא אים במספר ביטויים מוסוים שלא יאשר את מינויו של קסטילה לתפקידו, אם האינקוויזציה הפורטוגזית תתעקש למנוע ממנו לראות את המסמכים, להחרים אותם ולבטל את מוסד האינקוויזציה הפורטוגזית, כפי שעשה כבר קודמו בתפקיד, האפיפיור פאול ה-3 Paul III. הוא חשד, כי מאסרה של אנה דה מילאו היתה נקמה "לא נוצרית ברוחה" ולא לגיטימית בבעלה רודריגו ד'אנדודה, אשר מופלה עליו ע"י בן אחיו של האפיפיור ומזכירו המדיני פיאטרו אלדוברנדיני Pietro Aldobrandini.

43. למעשה הלשינו על אנה דה מילאו שתי משרתות ותופרת. (הראשונה, פרנסיסקה דה קוסטה, בת 21, הלשינה עליה ב-1601; השניה, התופרת מרגרידה אנטונס, בת 27 הלשינה עליה ב-1602; השלישית, אשר גרמה לבסוף למאסרה של אנה, היתה המשרתת המשותפת לה ולבתה ביאטריקס, הרווקה היפנית בת ה-30 לוציה פירידה). אנה הוחזקה במאסר במשך שלוש שנים, בהן נחקרה לסירוגין. משפטה לא הסתיים אלא היא שוחררה במסגרת "הכפרה הכללית על פשעי היהדות", אשר הוכרזה ע"י קלמנט ה-8. במכתבו מ-1604 הכריח האפיפיור את שלושת בתי המשפט של האינקוויזציה הפורטוגזית לשחרר בו-זמנית את 410 אסירים ב-16.1.1605. המלשינות העידו, כי ביום 3.9.1600, תוך נוכחות בשריפתם על המוקד של שלוש נשים וגבר אחד, היא, אנה הטיפחה. כאשר נשאלה מדוע היא בוכה, ענתה: איך לא יבכו כולם, אם אמנם נכון הוא כי הנשרפים ביזו את האל (ישו, י.ב.ב.) וכל אחד צריך לבכות בגלל ביזוי זה: ואם לא חטאו נגד האל, האין זו סיבה לבכות כאשר שורפים יצורי אנוש אשר לא חטאו ?

בעדויות נוספות של המלשינות, לאחר היות אנה כבר במאסר, על סמך הלשנה זו, העידו כי אנה ובעלה נמנעים מלאכול בשר חזיר. כן הודו להן לשטוף כל דם מן הבשר ולטגנו בשמן עם בצל. ועוד שהם מתפללים ליד החלון תוך הרמת עיניהם השמימה. כן האשימו את הבן **פרנסיסקו** שניסה לשחדן כדי שיבטלו האשמות נגד אימו.

האינקוויזטורים, כדי להענות לדרישת האפיפיור, חזרו וחקרו שוב ושוב את העדות, תוך ביטוי ספקותיהם על מניעיהן של המלשינות, כי שתיים מהן פוטרן לפני הלשנותיהן מתפקידן כמשרתות-בית. כן ציינו כי הנאשמת ובעלה לא בצעו העבירות המיוחסות להם בהסתר. אך הם הרשו לחוקרים להמשיך במשפט ושחררו את אנה רק לאחר שלוש שנים, אחרי "הכפרה הכללית". (תיקי המשפט מסומנים 14409 ו-1642 inq.de Lisboa ANTT).

המשפט מכיל מידע מדויק, שלא היה ידוע עד לחקירתה של אנה על ענפי המשפחה. החוקרים הקדישו לכך מחקר נפרד, תוך הכרה בגילויי לבה של אנה, אופיה החזק,

וציון שמירתה המהימנה על הדת הקטולית, אשר בה החזיקה גם לאחר עזבה את פורטוגל ועד מותה הטבעי באנטורפן. (1542-1613) היא היתה אז בת 71. "כנראה היא לא זכתה לפגוש את בעלה **רוזריגו ד'אנדרדה** בחיים בהגיעה לעיר אנטורפן, כך ניתן לסכם מתיק משפטה של אחייניתה **ליאונור הנריקס מילאו** Leonor Henriquez Milao תיק מס' 9389 של האינקו. בליסבון. בעלה נפטר באנטורפן בשנת 1605. אחיינה **פאולו דה מילאו** (ליאונור ופאולו בניהם של **הנריקו וג'ויומר דה מילאו** קדמוניו, י.ב.ב.) מען שביקר אצל אנה וביתה **ברנקה Branca** בליסבון ביום 20.10.1606, בדיוק ששה ימים לפני מאסרו הוא. (תיק מס' 3338). כנראה שאנה עזבה בימים אלה ממש לאנטורפן. עובדות אלה סותרות את מה שכתב החוקר דנוסה Denuce כאילו שאנה פגשה את בעלה בעודו בחיים.

44. החוקרים-השופטים זורקים אור מענין על עולם תחתון אמיתי של בחורות פורטוגזיות ומזרחיות, משרתות ומבשלות, אשר שרתו משפחות עשירות בתחילת המאה ה-17 בליסבון.

האינקוויזיטור **קסטילהו** Castilho ביום שריפה פומבית בו ביום שהוכרז כ"יום הכפרה הכללית", ה-16 בינואר 1605, בצרפו מספר שיא של "מתכפרים" בליסבון, 155 במספר. אלה אשר כבר התודו מקודם ואלה שנחשבו "לכופרים באשמה" Negativo נאלצו לעבור טקס של "מתכחשים בשבועה באשמה" ושוחררו למחרת. אלה שלא התודו ואלה שטרם הורשעו ושמשפטם היה תלוי ועומד, הוחזקו במאסר עוד חודש. רק אז הודיעו **לאנה דה מילאו** בתא המעצר על הכפרה הכללית. לגביה הוא חל רק ב-25.2.1605. היא חוייבה לשלם הוצאת משפטה (!) בסך של 4,773 Reis ורק אז שוחררה. היא רשומה כמספר 80 בין 85 נשים מואשמות.

באותה עת שוחררו גם אסירים של האינקוויזיציה בספרד. "הכפרה הגדולה" גררה חיטול חוב קודם, אשר לו היו מחויבים הנוצרים החדשים, כתחליף לתשלום קולקטיבי אדיר בסך 1,700,000 קרוזדוס Cruzados לכתר, כדי לפצות את האוצר המלכותי על אובדן הכנסות עקב אי-החרמת רכוש ע"י האינקו. בתוספת לתשלום מובטח זה שולמו תשלומים בלתי רשמיים לשר **לרמה** Lerma בסך 50,000 קרוזדוס ולחברי המועצה העליונה לפורטוגל, בספרד-מדריד שולמו סך 60,000 קרוזדוס.

(6) אחותה **ג'ויומר** נולדה בשנת 1549 ונפטרה בהמבורג בשנת 1613, כאחותה אנה באנטורפן, בהבדל אחד: **ג'ויומר דה מילאו** מתה כיהודיה. היא קבורה באלטונה בבית העלמין הפורטוגזי, אשר נרכש ע"י חתנה **אלברטו דיאוניס-שמואל יחיא** בשנת 1611 י.ב.ב.

באשר לשנת הלידה של **אנה**, וכן באשר לגיל מותה, יש דעות ושיבושים. במקום אחר כותב סלומון שנולדה ב-1544, ועוד שנפטרה בגיל 73, וזה שיבוש ללא ספק.

כתוצאה של "הכפרה הכללית" חזרו כמה סוחרים ובעלי מקצוע ברמה גבוהה, מאלה שהגרו מקודם לצרפת ולארצות אחרות בשנת 1601, מחשש להעצר ע"י האינק. עתה לפורטוגל. הם האמינו כי למעשה חלף הסיוט. לחלק מהם הפכה חזרה תמימה זו למלכודת מוות, מעט מאוחר יותר.

החוקר סולומון מצטט מתוך מחקר אחר: "...רק פורטוגל "הכפרה הכללית הגדולה" Le grand Pardon, ומספר בלתי מוגדר של יהודים פורטוגזים חזרו לליסבון מצרפת, מן האי קורפו, מונציה, מרומא, מפיררה, מסינה, מפיזה, מכל איטליה ומארצות פלנדריה וגרמניה. כולם היו מאושרים בדמיינם, בצל "הכפרה" הזו, יוכלו מעתה לנהוג כיהודים כרצונם...

עמ' 45..

במכתבו של האפיפיור מיום 23.8.1604 מונה דום פדרו דה קסטילהו כאנקויזיטור כללי. Dom Pedro de Castilho חתום על סעיף במינוי המחייב אותו "לכפרה הכללית על פשעי היהדות". הוא נשאר אינקויזיטור כללי ראשי עד למותו ב-1614. היותו מוחזק כתומך בלתי מעורער של השלטון הספרדי בפורטוגל, חזרו ואשרו אותו כמשנה למלך פורטוגל. בעמדה זו החזיק בשנים 1605-1608 ושוב בשנים 1612-1614. לאחר מות האפיפיור קלמנט ה-8 ב-5.3.1605, בסוף שנת הכפרה הכללית, הטריד את קרובי משפחתה של אנה דה מילאו בטענה שהם מתכוונים לעזוב את הארץ באופן בלתי-ליגאלי. בעוד שנמשכה רשות כזו באופן ליגאלי זמנית או סופית עד לתאריך 13.3.1610 בעבור נוצרים חדשים, ורק מיום זה רשות זו בוטלה, חדשה האינקויזיציה הפורטוגזית מעצריה מיד עם סוף שנת הכפרה הכללית, בינואר 1606.

יתרה מזו הוקמה בליסבון ועדה לאיסוף 1,700,000 הקרוזדוס, כאשר לוועדה זו רשימה של 6000 משפחות אשר נחשבו לתורמים הפוטנציאליים.

בצו מיום 27.12.1606 נאסר על פקידי הממשל האזוריים לאשר מעבר דרך אזורי המינהל שלהם, למשתתפים לכת הנוצרים החדשים, ללא מסמך מן השלטון המרכזי, המאשר כי שלמו את חלקם ו/או חובות אחרים למלך או שהפקידו בטחונות מתאימים שנקראים fintas ובאנגלית extra tax impositions.

ראוי לציין במיוחד, כי לאביה ולשני אחיה של אנה דה מילאו הוענקו תוארי אצילות בעבור מעשי גבורה צבאיים וימיים של שלושתם לטובת פורטוגל בשרותם של המלך פיליפ ה-1, הוא פיליפ ה-2 בפורטוגל.

תעודות מלכותיות מרשימות מתאריך 7.3.1585 המפרטים מעשי הגבורה של אחיה של אנה, גומז רודריגס דה מילאו Gomes Rodrigues d.M. ושל אביו פרנציסקו רודריגס מילאו Francisco Rodrigues M. ואחיה הנוסף גספר מילאו Gasper Milao, אשר שני הילאונים נפלו בקרבות בהודו הפורטוגזית, נמצאו בארכיון המרכזי של האינקוויזיציה בליסבון. 7 8 9

עמ' 46-47..

באותו-דה-פה השלישית אשר בוצעה בכרך "ריביירה סקואר" Ribeira Square של ליסבון ב-5.4.1609 (התאריך העברי=כ"ח באדר ב' ה'שס"ט י.ב.ב.), עקב פקיעת "הכפרה הכללית", הוצא להורג בשריפה על המוקד אנריק דיאס מילאו Anrique Dias Milao, גיסה בן ה-81 של אנה דה מילאו Ana de Milao ואביהם של תשעה בנים ובנות מבוגרים; מכיוון שסירב להודות ולהתוודות על "חטא קיום היהדות", עד לרגע של ביצוע גזר דין המוות ממשי.

תיקו בארכיון האינקוויזיציה בליסבון A.N.T.T. Inq. de Lisboa הוא מספר 6677. אני מתכוון, כך כותב החוקר סלומון, לפרסם מחקר מונוגרפי נפרד של משפט בעל קסם מיוחד זה, כמו משפטי ילדיו ומשרתיו אשר לא נחקרו עד עתה, גם לא ע"י הסטוריונים ידועי-שם בנושא זה, כגון ז'אן דנוסה Jean Denuce והרמן קלנבנץ Hermann Kellenbenz, אשר העסיקו עצמם במשך זמן רב עם ההסטוריה של משפחת דה מילאו.

הנריק או אנריק דיאס מילאו היה אחיו של אנטוניו דיאס קסרס Antonio Dias Caceres אשר לו הקדיש א. כהן מחקרו "אנטוניו דיאס דה קסרס" - הרפתקן מראני במקסיקו הכבושה יס"י. הוא נולד בסנטה קומבו דאואו Santa Combo Dao בשנת 1541, הובא ע"י אביו ב-1550 לליסבון, שם נהיה נער שליח של הרוזן וימיוזו Vimioso ולאחר מכן בחצר המלך.

(7) הם שוחזרו ע"י Chancelaia de D. Felipe I, Livro XV, ff 30v. 31r.

J.Denuce, Antwerpsch Archievenblad, 3 Jan 1928 n.5, p.33-34

(8) אם אנה היא ביאטריס גומז, נפטרה ב-1580 ב-Torres Novas, הוריה שייכים לאותן משפחות לופז-דיאס LOPEZ-DIAS כהורי הוריו של קדמוננו הנריקו דה מילאנו.

(9) הנריקו אימץ שם משפחתו של אשתו דה מילאו, כנראה כדי לשמר שם משפחות אביו ואחיה של אשתו, אשר שניים נפלו למען מושבות פורטוגל מעבר לימים, והשלישי, גספר GASPER נפטר ב-קבו ורדה Cabo Verda, אולי ללא צאצאים זכרים. הנריקו הוא צאצא של הורים וטבים קדואים לופז Lopez, דיאס Dias, ושל דה קסרס de CACERES. שניים מאחיו בשם דה קסרס מתו אחד במקסיקו, שני בקוצ'ין.

(10) American Jewish Historical Quarterly, 60, december 1970, p.169-184

היה ליורד ים עם גנרל הצי **גספר דה קונה** Gasper de CUNHA ושרת מאוחר יותר בכמה יחידות צי של ספרד.

התחתן והתאלמן בליסבון והתישב לאחר מכן במקסיקו. בשנת 1586 התחתן שם שנית עם **קטלינה דה קואבה** Catelina de Cueva אחותו של מתיהד מפורסם, **לואיס דה קרוואל אל מוקו** L. de Carvajal el Moco, **הקדוש המעונה**.

קטלינה נספתה על המוקד ב-9.12.1596 כאשר נעצר בעלה **אנטוניו דיאס קסרס** באותו חודש ע"י האינקוויזיציה המקסיקנית, הצליח לשרוד כ"כופר באשמה אמין תוך עמידה איתנה בעינויים בשיעור שלא נשמע כמוהו בפורטוגל והתכחש בפומבי לכל אשמה, לפני מוקד האוטו-דה-פה ביום 25.3.1601 במקסיקו.

גם בתו **ליאונור** Leonor בת ה-14 נאלצה להיות נוכח¹¹ במעמד האוטו-דה-פה זה. הוא היה בעליה ורב-חובלה של אניה, אשר הובילה בקביעות סחורות בין מקסיקו לבין החצי האי האיברי, אפריקה וארצות המזרח. לא ידוע היכן ומתי הוא נפטר. ידוע כי הגיע לליסבון ב"שבוע הקדוש של שנת 1606 בבואו מוויימוס Weymouth באנגליה, לאחר שבילה בלונדון כשנה, שהה בבית אחיו **הנריק** ארבעה או חמישה חודשים (או אולי רק ימים?) בהתחלקו בחדרו של בן-אחיו **פרננדו לופז מילאו** Fernao Lopes Milao וחזר אז באניתו-הוא לאנגליה.

תיקו של **פרננדו לופז מילאו** Fernao Lopes Milao באינקוויזיציה של ליסבון הוא מס 2523, לאחר שהואשם בבוקרו של ה-27.10.1606 ע"י תומס ספיט Thomas Spiet.

עמ' 47..

העינויים ומות הקדושים של **אנריק דה מילאו** זה, סוחר ידוע בעל אופי מעולה ובעל עקרונות איתנים, שהיה בעל מוניטין כקטולי ללא דופי ואשר בתיו הגדוליו ברחוב **רוא דה בראו** Rua do Barao היו סימן היכר בליסבון, גרמו בודאי לסנסציה.

מעט מחשיבותם של בתיו ועל משפחתו והמוניטין של **אנריק דיאס מילאו** ניתן ללקט מתוך שני כרכיו של מפתח ענינים הנוגעים לו ולמשפחתו משנת 1924 ¹¹. הרחוב **רוא דה בראו** Rua do Barao בתחום אזור **אלפאמה** Alfama בליסבון, קרוב לקטדרלה, היה בתקופה ההיא רחוב המגורים האלגנטי ביותר של ליסבון.

בשנת 1604 רכשה המשפחה בתים בשוליה המזרחיים של העיר, באיזור בין **אלקנטרה וסנטה אמארו** Alcantara Santa Amoro הידועים כ**פמפולה** PAMPULHA. מאחורי הבתים האלה שטחים משופעים המובילים במורד למחסנים גדולים ולנהר **טאגוס** TAGUS.

(11) Edgar Prestage + Pedro d'Azevedo: Registo da Freguesia Da Se desde 1563 ate' 1610, Coimbra (2 vols)

מול חזית הבתים, מעבר לרחוב, מנזר האחיות הפלאמיות אשר נוסד בשנת 1582 ע"י המלך פיליפ ה-2 מספרד בעבור נזירות קטוליות אשר נמלטו מרדיפות הקלויניסטים בפלנדריה (כת נוצרית רפורמית בהולנד אשר מרדה נגד הכנסייה הקטולית ושלמונה של הכנסייה הקטולית וספרד על הולנד, וגרמה לעצמאות מדינית של הולנד: י.ב.ב.) בניני המנזר קיימים גם כיום כ-Instituto Ultramarino וכנסיית המנזר משמשת גם עתה ככנסייה.

ביוני שנת 1605, לאחר מכירת הבתים ב-Rua do Barao, עברה כל המשפחה לבתים באלקטרה, בתקוה לעזוב את הארץ בחשאי וללא הפרדות דרך השטחים האחוריים והנהר. תיאורים מפורטים של פשיטת הרגל הכלכלית, כתוצאה של תחרות בין משפחתית, אשר נוצלה לטובת התחייבויותיה האדירות למלוכה ולמסחרה הברזילאי, ניתן למצוא במשפטי האינקוויזיציה של אבריאל ריביירו Gabriel Ribeiro, תיק מס. A.N.T.T. 8056 וגם בקצרה במשפטו של פרננדו לופז מילאו Fernao Lopes Milao תיק מס. A.N.T.T. 2523, בנו של אנריק דיאס מילאו. המשפחה לא יכלה לפרוע את התחייבויותיה האדירות למלך וגרוע מכך, הלשינו עליהם ביהדות נסתרת לפני האינקוויזיציה ביום 23.9.1606.¹²

..48

המאשים-המלשין היה משרתו בן ה-18 של אנריק בשם פרנציסקו ברבוסה Francisco Barbosa, אשר ברח זמן לאחר כך לפריס. שם, בעצת נזיר ספרדי הוא חזר בו מעדותו בנוכחות הקרדינל מאפרו Mafro, נציג האפיפיור (תיק 6677, תיקו של אנריק).

ביום 7.10.1606 חזר בנו בן ה-21 של אנריק, פאולו דה מילאו Paolo d.M לליסבון, בבואו מהמבורג לשם הביא את אחותו הבכורה ביאטריקס Beatriz לבעלה אלוארו דיניס Alvaro Dinis, אשר לו נישאה דרך שליח.¹³ הפגנה גלויה וזועקת זו של יצירת קשר משפחתי עם אזור אפיקורסי זה (בו שלטה הנצרות הלותרנית האנטי קטולית; י.ב.ב.) אשר בו נהגו בפומבי בקיום היהדות ע"י המהגרים הפורטוגזים חזקה כנראה את החלטה האינקוויזיטור הראשי לקטרג נגד משפחה זו. זאת למרות חזרתו מעדותו של פרנציסקו ברבוסה. (כאן טועה לדעתי החוקר סלומון, כי באותה עת נהגו הפורטוגזים בהמבורג כקטולים, אף קברו את מתיהם, אם היו כאלה, בבית הקברות הקטולי.

(12) ההתחייבות נקראת asientos בספרדית, assentos בפורטוגזית.

(13) גם אלברטו דיאוניס Alberto Dionis אלברט דניס Albert DeNies הוא שמואל יחיא, אשר בו הכרתי את אביו של ראובן הנריקס בגלוקסטאדט העיר הדנית, כאשר בקרתי בבית העלמין שם ביום 18.9.1985 י.ב.ב.

רק בשנת 1611 רכשו **כעלונים** המשפחות הפורטוגזיות חלקת אדמה בנסיכות שאואנבורג, ורק אז התחוויר לאזרחי המבורג ולכמורה הלותראנית, כי הקדואים "סוחרים פורטוגזים קטולים", אינם כנראה בני דת זו, כי אם מראנים, יהודים נסתרים; י.ב.ב.).

האשמות קשות נוספות ומיידיות הצטברו עתה, ללא ספק "מוזמנות" ע"י האינקויז' כאשר כל המלשינות גויסו מבין הנזירות האחיות הפלאמיות, מן הצד השני של הרחוב בו עמדו בתי משפ' **מילאו**, אשר כולן הרגישו "בפעילות מוזרה" מנקודות תצפית בחלונות תאיהן. מחקרי המונוגרפי הנפרד של משפטי משפ' **מילאו** יכלול פרסום מלא של האשמות-שוא פיקטיביות איומות ויגלה עד כמה שאפשר, את גסותם הרועשת והלא אמינה של האינקויזיטורים **מנואל אלוארס טורס ואנטוניו דיאס קרדוזו** Manuel Alvares Tavares + Antonio Dias Cardoso.

..48

לפתע התגלה, כי האינקויזיציה, רחוקה מלהיות מנוטרלת, נכנסה עתה לשלב של אכזריות מחודשת ללא מעצורים. שלשת בניו של **אנריק דיאס מילאו**, נשות המשפחה, משרתיהם ועובדי הבית נעצרו כולם ביחד עמו ביום 28.10.1606¹⁴. כולם הודו תחת לחץ אולטימטיבי "ביהדותם". לפיכך עונו עד להבעת "חרטה" באותה העלה על המוקד. (שנתיים וחצי מאוחר יותר, ב-5.4.1609; י.ב.ב.). מאוחר יותר שוחררו, פרט למשרת ממוצא נוצרי אמיתי וקדום, אשר התנגד להשבע ולכן נשרף היותו חי.

- גיליתי וחקרתי את התיקים המשפטיים של בני משפחת **מילאו** ומשרתיהם, כולם בארכיון המרכזי של האינקויזיציה בליסבון.¹⁵

Anrique Dias Milao	האב	מס. 6677 - אנריק דיאס מילאו
Gomes Rodrigues M.	בן	מס. 2499 - גומז רודריגס מילאו
Fernao Lopes M.	בן	מס. 2523 - פרננדו לופז מילאו
Paulo de M.	בן	מס. 3338 - פאולו דה מילאו
Leonor Henriques M.	בת	מס. 9389 - ליאונור הנריקס מילאו
Ana de M.	בת	מס. 279 - אנה דה מילאו
Beatriz Rodrigues	בת אחות אנריק	מס. 9407 - ביאטריס רודריגס
Branca Rodrigues	בת אחות אנריק	מס. 7063 - ברנקה רודריגס
Guioimar Gomes	אשת אנריק	מס. 6671 - גויומר גומז
Victoria Dias	משרתת	מס. 3331 - ויקטריה דיאס
Antonio Barbosa	משרת זקן	מס. 289 - אנטוניו ברבוסה
Gaspar Fernandes Penso	?	מס. 17562 - גספר פרננדס פנסו

(14) התאריך העברי ע"פ חישובי הוא כ"ד או כ"ה בתשרי התרס"ז, יום או יומיים לאחר שמיני עצרת.

(15) A.N.T.T. = Arquivo Nacional da Torre da Tombo Lisboa Portugal

לא הצלחתי למצוא את תיק משפטה של איזבל הנריקס מילאו Isabel Henriques M. בתו הצעירה ביותר של אנריק.

(לשם השלמת התמונה אזכיר כאן את שלושת צעירי המשפחה - שני בנים ובת, אשר שהו מחוץ למדינה בעת ההיא: הבת הבכורה ביאטריס שהובאה להמבורג, והבנים מנואל קרדוזו דה מילאו Manuel Cardoso De M. ואנטוניו דיאס מילאו Antonio Dias Milao ששהו אז בפרנמבוקו-ברזיל ; י.ב.ב.). כל השמות האלה, עם תיאור קצר נמצאו ברשימת המעונים עד אשר הביעו חרצתם, והמומחים של האוטו-דה פה, שנשרפו על המוקד ביום 5.4.1609. ברישום הממותים כתוב:

"האנשים הנדונים לשריפה בגלל יהדותם... Homen relaxado por Judaismo

..מס' 71 אנריק דיאס מילאו Anrique diaz Milao

x.n. natural de S.ta. Comba dao יליד סנטה קומבה דאו

emor em LX. a casado com Guimar gomez נשוי לגויומר גומז

nor cofitete di minuto נחונה בגלל הודאה באשמה

..מס' 72 אנטוניו ברבוסה Antonio Barboso

que tinha parte de xpao uelho שהוא חלק ממשפחה זו (או קבוצה)

solt. ro natural de Madrid יליד מדריד

por Judeo confesso בגלל יהדותו

e foi queima da vivo לכן נשרף חיים

אנטוניו ברבוסה זה הינו אחיו המבוגר של המלשין פרנציסקו ברבוסה Francisco הוא, אנטוניו ואחותו ויולנטה Violante אשר היתה נערה-משרתת של ביאטריס הנריקס מילאו Beatrix Henriques Milao נסעו עם ביאטריס ופאולו דה מילאו להמבורג ב-19.3.1606 (ז' או ח' אדר שני ה'תרס"ו ; י.ב.ב.). משם חזרו לליסבון ב-7.10.1606 (ד' או ה' בתשרי ה'תרס"ז ; י.ב.ב.). פאולו ואנטוניו ביחד. אנטוניו נעצר ביחד עם אדוניו ב-28.10.1606 (כ"ד או כ"ה בתשרי ה'תרס"ז ; י.ב.ב.). משפטו מגלה חלק מן המבנה הפסיכולוגי אשר הניע נוצרים אמיתיים מלידה, כמו נוצרים אמיתיים מעורבים בנישואים עם נוצרים חדשים לבחור להיות נשרפים בהיותם חיים, כמתגיידים לדת משה, בבקשם למות ככאלה מתוך תקוה לפדות הנפש.

הצהרתו של ברבוסה היותו יהודי באמונתו, שנתיים לאחר היותו אסור בבית הסוהר, לוותה בסימנים חיצוניים של אי-שפיות הדעת, אשר האינקויזיציה סרבה להכיר בהם ככאלה.למשל: הוא שינה את שמו ל"ירמיהו" ותבע להחשב לבנו של המלך פיליפ השני מספרד. הוא אף ניסה לצום-עז-מוות. תיאור נוגע ללב על טוב לבו של פאולו דה מילאו למשרתו המבוגר ונסיונו לשדלו לאכול ולהחזיר לו שיקול דעתו, כאשר חלקו תא מעצר אחד לזמן קצר, נמצא במשפטו של אנטוניו לופז, בעדותו מיום 1.4.1609 (ארבעה ימים לפני האוטו-דה-פה בו נשרף למוות הנדון אנטוניו ברבוסה עם אדון ביתו אנריקו ; י.ב.ב.).

תפקידו של **אנטוניו לופז** היה להיות "מודיע", היותו מכר של **פאולו ואנטוניו** משרתו. מעדותו עולה כי שני האחרונים ניסו לשוחח ביניהם בשפת תושבי המבורג, גרמנית בניב מיוחד, זאת כדי לחמוק ממאזינים אפשריים (Platt-Deutsch י.ב.ב.)¹⁶.

..49

שניים מבניו של **אנריק** והם **מנואל קרדוזו מילאו** Manuel Cardoso Milao ו**אנטוניו דיאס מילאו** Antonio Dias Milao היו בזמן הזה בפרנמבוקו-ברזיל שם יצגו את האינטרסים המשפחתיים המרכזיים. כאמור לעיל הגרה בתו הבכורה **ביאטריס** להמבורג, שם התחתנה עם הסוחר המתמחה אלווארו דיניס Alvaro Dinis יליד העיר הפורטוגזית **בראגה** Braga ואשר התישב בשנים מאוחרות יותר בעיר **גלוקסטאדט** Gluckstadt. שם קרא לעצמו בשם היהודי **שמואל יחיא** Samuel Iachia והיה ראש הקהילה הספרדית הקטנה שיסד שם.

מנואל קרדוזו היה בנו-בכורו של **אנריק**, בן 35 או 36 בשנת 1606 ודיוק כמו יתר בניו. כולם, פרט לפרננדו **לופז מילאו** חיו במשך זמן מה בברזיל, שם פעל **מנואל** כקבלן-קניין של עץ ברזילאי.

פאולו חזר מפרנמבוקו לפני 1605: **גומז רודריגס** אשר היה בן 33 בשנת 1606, חי שם ללא הפסקה במשך 14 שנים וחזר לליסבון בדיוק עשרה חדשים לפני שנעצר עם יתר בני משפחתו ב-28.10.1606.

הרקע של **אלוארו דיניס**, גם **אלברטו** Alvaro/Alberto Dinis נשאר מסתורי ואפוף סוד במדה רבה. החוקר דנוסה Denuce ואחרים מדווחים שנולד בבראגה Brage אך אינני יודע מקור מידע זה. הוא הגיע להמבורג ב-1605 עם אחותו, אשר בעלה **הנריק דה לימה** Henrique de Lima שנולד בפונטה דה לימה Ponte de Lima, בקרבת **בראגה** Brage¹⁷ הצטרף אליה שם בשנת 1608.

(16) Antonio Lopes processo A.N.T.T., inq. de Lisbo no 292, testimony of April 1, 1609

(17) מתיאורו של ה. קלנבנץ - "התישבות ספרדים לאורך נהר האלבה התחתונה" עולה כי **אלברטו דיאניס** היה בהמבורג כבר ב-1603, עת הגיע משלוח של סוכר ועץ ברזילאי מפרנמבוקו-ברזיל ב-3 אוניות, ביזמת **הנריקו דיאס מילאו** ובנו-סוכנו **מנואל קרדוזו מילאו**, והאוניות הוחזרו לליסבון כאשר הם מוטענים בסחורות אשר מקורן מארצות הבלטיות. קלנבנץ חושב, כי מעשה זה גרם לחדש השלטונות הפורטוגזים על עבירות מס ועיקוף נמל ליסבון כנמל אם. עמ' 477. כן באו להמבורג מפלנדריה והולנד סוחרים פורטוגזים כבר ב-1601. לדעתי ביניהם **אלברט דיאניס**, גם **דה ניס** Albertus de Nies י.ב.ב. בכתב ידי עמ' 36/35 וכן 43.

על הקריירה של דיניס כמובע מטבעות מלכותי של מלך דניה בגלוקסטאדט ניתן לקרוא במחקרו של פרופ' קלנבנץ H. Kellenbenz "ספרדים לאורך נהר האלבה התחתון" ¹⁸ היה זה דיניס, אשר ביחד עם אנדרה פליירו Andre Falleiro וראוי פרננדס קרדוזו Ruy Fernandes Cardoso רכשו את בית העלמין הפורטוגזי היהודי באלטונה Altona. ¹⁹

דרשותיו בנושאי יהדות בשפה הפורטוגזית פורסמו בהמבורג, דף השער הועתק ע"י ריביירו דוס סנטוס Ribeiro dos Santos שראה אותו בעיניו:

"שלושים דרשות, או דרשות לימים הנוראים"

TRINTA DISCURSOS ou, DARAZES apropriados para os DIAS SOLEMNES: e da contricao etc. Salomon p. 49

נתן לראות שני עותקים בלתי שלמים יחידים של יצירה זו על שני מיקרופילמים קיימים: אחד בספריה "רוזנטאליה Rosenthaliana של אוניברסיטת אמסטרדם, השני בספריה העירונית בהמבורג Staatsbibliothek Hamburg. מן העובדה שחסר הנוסח העברי המקורי וכן מן העובדה שאין תרגום שלם בנמצא, שהספר לא הודפס באמסטרדם. הדפוס, הנייר וגילופי העץ הם טיפוסיים לבתי הדפוס של המבורג מאותה עת, כפי שאראה בהמשך.

בהערה בדף הבלתי ממוספר 310, המתייחסת ליצירה אחרת: Discursos legales של עמנואל אבואב Imanuel abuab אשר יצאה לאור באמסטרדם בשנת 5389 (1629) מוזכרת שנת ההדפסה המשווערת, אשר ריביירו דוס סנטוס טוען שראה אותה על עמוד השער של "30 הדרשות" Trinta Discursos. לכן נוטה אני לחשוב, כי היצירה של דיניס הודפסה למעשה שנה מאוחר יותר. (זה לא הגיוני בעיני, אולי התכוון לכתוב כי הודפסה למעשה שנה מוקדם יותר! י.ב.ב.) (דיוקים ב:H.P. f. f. 49 p. Salomon) פרט לנדירותו המיוחדת (אינני יודע על העתקים אחרים, פרט לשניים אלה שחקרתי) ספר זה הוא בעל חשיבות אידיאולוגית גדולה וראוי להתעניינות.

המחבר מתייחס בכותרות שתי דרשותיו האחרונות dous darazes particulares להתנגדות חלק מן המהגרים הפורטוגזים החדשים, לקבל את עקרונות היהדות. רק הטקסט של אחת משתי הדרשות האלה נשאר לפליטה.

(18) H. Kellenbenz : Sephardim an der unteren Elbe, Wiesbaden, F. Steiner - 1958

(19) הרכישה היתה ב-31 במאי 1611 מן הגראף ארנסט ה-3 של הולשטיין-שאואנבורג ואושרה תחת שלטון הממלכה הדנית בשנת 1641 ע"י המלך קריסטיאן ה-4. שמו העברי של Andre Falleiro = יעקב אבואב, נפטר בהמבורג ב-1639; י.ב.ב. עמ' 43.

חינוכו "הפורטוגזי" של המטיף בולט מתוך ציטוט לא מדויק בדרשה השלישית (בדף הלא ממוספר מס' 25) של - Comoes os Lusíados (1572) : "o como diz o poeta portuguez o fructo q da bela Persio ueo, melhor tornado no terreno olheo..." (c.f. Lusíads, IX, 58 : o pomo que da patria Persia veio, Melhor tornado no terreno alheo...

אני מעלה ההשערה, כי הוא ציטט מתוך הזכרון. (דהיינו לא היו בידיו המקורות היהודיים; י.ב.ב.)

מיוזיו של בן דודו של דיניס, ויסנטה פורטדו Vincente Furtado אשר נסע ב-1605 להמבורג ואשר גר אצל דיניס לפני בוא אשתו של האחרון ביאטריס הנריקס מילאו, נודע לנו שמו של אביו של אלוארו דיניס והוא פיליפ דיניס Filipe Dinis ושל אחותו ביאטריקס אנטונס, אשר התחתנה עם אנריק דה לימה ושל בנם דוארטה דה לימה Beatriz Antunes, Anrique de Lima, Duarte de Lima דוארטה היה בן 12 בשנת 1605. מספר התיק האינקוויזיציוני של ויסנטה = 3333. אך גם מתיק זה לא ניתן כלמוד מאומה על אישיותו של אלוארו דיניס ומשפחתו. גם המתודה ויסנטה פורטדו וגם פאולו דה מילאו, אשר ליוו את אחותו להמבורג ואשר שהה בבית גיסו באביב ובקיץ שנת 1606, לא מוסיפים לנו על ידיעתנו באשר לשמירת מצוות היהדות.

בשנת 1625 ניהל דיניס מו"מ בוינה אודות התישבותם מחדש של יהודים פורטוגז' בשלזיה, כאשר נאלצו לעזוב את גלוקסמאדט. דאה במחקרו של אלפונסו קסוטו. 20. 50.

לאחר המתת האב אנריק על המוקד (5.4.1609) ובמשך תקופת "החרטה" ותחת השגחה, נעשו כמה נסיונות בריחה מפורטוגל על ידי בני משפחת מילאו. לבסוף הצליחו להגיע אל דיניס בהמבורג אלמנתו של אנריק, גויומר גומז, הבן פאולו וכן אנטוניו, אשר הגיע ישירות מברזיל, ומנואל אשר בא מברזיל דרך לונדון ואמסטרדם. כן באו מפורטוגל להמבורג שלושת בנותיו ליאנור, אנה ואיזבל. פאולו קרא לעצמו בשם הגרמני-צפוני פאול דיריכסן וכחוזר ליהדות קרא לעצמו בבית הכנסת בשם הספרדי Moses Abenzur = משה אבן צור. אנטוניו קרא לעצמו בבית הכנסת יהושע אבן-צור Josua Abenzur שניהם הצליחו היטב כסוחרים בהמבורג.

בנו האחר של אנריק, גומז רודריגס מילאו Gomes Rodrigues Milao אשר חי עם אחיו מנואל קרדוזו מילאו Manuel Cardoso M. בפרנמבוקו-ברזיל משנת 1592 עד 1605, ביסט את עצמו בקהילה הספרדית של אמסטרדם. שם קרא לעצמו דניאל אבן-צור וגם דניאל דה לה פיאדרה Daniel Abenzur, Daniel de la Piedra²¹

..51

גוימר גומז, אלמנת אנריק נפטרה בהמבורג בשנת 1613 ליהודיה ! באותה שנה נפטרה אחותה אנה דה מילאו, אשת רודריגו ד'אנדדה באנטוורפן כקטולית טובה !

ליאנור Leonor נשאה לדוכס הידוע הנריק רודריגס בן דודתה מדרגה ראשונה, הוא בן אחותו של אנריק, גוימר מנואל Guimar Manuel (ראה לוח גיניאלוגי מס' 6) שניצל ממעצר, מכוון ששהה בדומא באותה עת שם ניסה להשיג ויתור או אישור אפיפיורי לנישואיו (הלא מקובלים על הנצרות הקטולית; י.ב.ב.) כמו גם בעבור אחותו ביאטריקס רודריגס Beatrix Rodrigues שהייתה מיועדת להנשא לבן דודה גומז רודריגס מילאו Gomes Rodrigues Milao. אף היא נאסרה ב- 28.10.1606.

איזבל Isabel נישאה בהמבורג לפדרו דה פלסיוס Pedro de Palacios מליסבון.

האינפורמציה אודות ילדי אנריק דיאס מילאו אשר היתה עד כה בהישג-יד במסגרת נסיונותיהם של פרופ' קלנבנץ בלוחותיו הגיניאלוגיים שלו ושל דנוסה אינה שלמה, אף מוטעה, מכוון ששניהם לא עיינו בארכיון האינקוויזיציה בליסבון.

2) פרופ' קלנבנץ טוען, עי מאוחר יותר הצטרף לקהילת לונדון וקרא לעצמו שם אברהם ישראל דה סיקוירה Abr. Isr. de Sequeira. כן קרא לעצמו דניאל דה הולנד במסעותיו. נראה כי אפשרי ביותר שפעל אף באמזן ההולנדית אז, ואחת מהערכותי היא, שהוא אביו של Ishoc C. Henriques או R. Isaac, אבי אבות משפחת בונדהיים, כפי שאפרט אי"ה בעתיד י.ב.ב. בירור עם בן משפחה בשם זה מאנגליה העלה, כי de la Piedra הוא בפורטוגזית אבן צור. כן עלה בבידור כי המקום Seigueiro מזרחית לעיר הספרדית Ciudad Rodrigo נמצא בגוש הרים מדרום שאורה. כן, שיש כאן רמז לאזור המגורים של המשפחה בעבר. י.ב.ב.

Rodrigo

דנוסה Denucee דושם בצדק, כי הנן הנכור מנואל קרדוזו Manuel Cardoso
 22 קרא לעצמו מנואל טיישרה Manuel Teixeira לאחר התבססותו בהמבורג,
 בערך בשנת 1616. 23

במשפטים מתברר סדר כרונולוגי של תשעת ילדי המשפחה, כדלהלן :

מנואל קרדוזו	Manuel Cardoso	יליד 1570 או 1571
ביאטריס הנריקס	Beatrix Henriques	ילידת 1573
גומז רודריגס	Gomez ^{Red} rigues	יליד 1574
פרננדו לופז	Fernao Lopez	יליד 1575
ליאונור הנריקס	Leonor Henriques	ילידת 1577
אנטוניו דיאס	Antonio Dias	יליד 1582
אנה	Ana	ילידת 1584
פאולו	Paulo	יליד 1585
איזבל הנריקס	Isabel Henriques	ילידת 1590
גם זה סנטיאגו	de Santiago ^a	

קבלת השם אבן-צור על ידי בני מילאו בחזרם ליהדות, גורמת להסטוריון של
 הנוצרים החדשים הפורטוגזים בעיה, לא פתורה עד כה. יהודים שנשאו את השם
 היהודי-ערבי אבן-צור או איבן-צור, רשומים בספרד שלפני הגירוש, ומאז 1492
 במרוקו (אנציקלופדיה יודאיקה 2, 69-70).

(22) קלנבנץ לא פיענח את כל בני המשפחה שהגיעו להמבורג. את אנטוניו זיהה
 כמנואל קרדוזו ולא דאח בו אישיות נוספת. גם סיבת המשפטים "הטבוכים"
 כדבריו עצמו לא פיענח. חשב שזה היה קשור עם השמת שלוש אוניות מברזיל
 ישירות להמבורג, תוך נסיון להתחמק ממסי יבוא ויצוא בליסבון גרידא.
 ראשו הגרמני נוצרי לא הבין שיש כאן ענין של יהדות נסתרת. Kellenbenz
 p. 477.

(23) בהמבורג היו שלושה אישים יהודיים-פורטוגזים שקראו עצמם מנואל טיישרה:
 א. אביהם של האחים פליירו-אבואב באנטוורפן, 1540-1610 בערך.
 ב. מנואל קרדוזו דה מילאו בהמבורג, החל מ-1616, נפטר בערך 1644 או
 1646.

ג. בנו של דיאגו אברהם סניור טיישרה דה סמפייו מאנטוורפן, נולד ב-
 1610. הייתה לו חשיבות פוליטית מרכזית עת נוסדה ק"ק המבורג ב-1652
 והלאה. פרטים בכתב ידי עמ' 43 ו-62 וכן 65 כולל צילום מצבה משוערת.
 י.י.ב.

נראה כלא מתקבל על הדעת שאנריק דיאס מילאו מסר לילדיו זכרון של שם משפחה יהודי-ערבי משושלת מרוחקת בזמן. ²⁴

הוא ידע שאביו היה מנואל לופז Manuel Lopes פקיד מיסוי ומפקח בסנטה קומבה דאו Santa Comba Dao ²⁵. סבו, אבי-אביו היה אנטוניו לופז Antonio Lopes. סבתו, אם-אביו היתה ביאטריס דיאס Beatris Dias. סב זה היה סוחר בעיר זו. אמו היתה ליאנור לופז Leonor Lopes ומתה בעיר זו. סבו, אבי-אמו היה פרננדו דה קסרס Fernando de Caceres מן האזור סרה דה אסטרלה Serra da Estrela ²⁶ למרות ידיעת שם הוריו והורי הוריו, ועל אף כיבוד הורים, לא נמנע בכל זאת לקרוא לעצמו ולכל בניו בשם האציל למחצה של אשתו מילאו Milao ²⁷ אליבא דנוסה Denuce שמות משפחה מפורסמים כגון אבואב Abuab, זכות Zacuto, סניור Senior, אברבנל Abrabanel, אומצו על ידי נוצרים פורטוגזים שחזרו ליהדות גלויה מחודשת, לאו-דוקא מתוך קיום קשר גיניאלוגי שניתן להוכחה.

אך אם כך נשאלת השאלה לגבי משפחה זו מדוע בחרו בשם לופז בערפל כזה, כמו אבן-צור Abenzur ? ²⁸

..51

השם שאומץ על ידי אלוארו דיניס Alvaro Dinis, יחיא Iachia הוא שם מפורסם בהסטוריה היהודית בפורטוגל. אך זה שנבחר ע"י גיסו הנריק דה לימה Abinun - Henrique de Lima אבי-נון אינו כזה.

בשנת 1622 הסבירו באמסטרדם פרנציסקו נונס הומס ואנטוניו לופז פררירו Antonio Lopes Fereriro, Franzisco Nunes Homem, אימוץ השם אבנדנה Abendana, "מכוון שהגיעו להכרת משפחתם היהודית" "de sue mispaha em judesmo".

-
- (24) כי נראה כי כאן, כמו בהמשך, בקשר לבחירת שמות יהודים, מביע החוקר סלומון דעה בלתי מדעית, אלא אישית, ואבהיר זאת גם בהמשך. י.ב.ב.
- (25) עיירה במרכז פורטוגל, מפה 38, באטלס "כבישי אירופה" שברשותי.
- (26) אזור הררי דרום-מזרחה מן העיר סנטה קומבה דאו, מפה 38 כנ"ל.
- בעיר קסרס היתה קהילה יהודית לפני גירוש ספרד. מפה 38 כנ"ל.
- (27) אביה ואחיה של אשתו נפלו במלחמות פורטוגל בהודו ! אולי לאח הנותר לא היו בנים זכרים ? הוא, אנריק רצה כנראה להנציח משפחת אשתו מתוך כבוד והזדהות. יתכן שבכך חשב לחזק את מעמדו, כקדוב לשני גיבורים שהקריבו חייהם למען המדינה וזכו על כך בעיטורי אצולה לאומיים.
- (28) בן-צור יכול לבטא קשרם הדוחני עם צור ישראל וגואלו, בניגוד לדת ישו שנכפתה עליהם באכזריות. אביהם עמד איתן כצור בעינוויי האינקו' לא נשבר, והם השיגו את החירות בו בזמן שאביהם, כמשה, נשאר מעבר לים.

אני מניח שמלים אלה לא מתכוונות לרצות לאמר, כפי שפירש דנוסה Danuce שזה היה אמנם שמם העתיק והמקורי, אלא יותר היה זה ביטוי של קשר עם בני שם זה החיים בארצות שיהדות היתה מותרת ונשמרה.²⁹ נראה ברור, כי במקרה זה לא נשמר זכר השם היהודי המשפחתי העתיק בתקופת האינזוס בפורטוגל, כי פרדוקסלי הוא שזנחו שם כמו **מילאו** היותם נוצרים לטובת **אבן-צור** כיהודים. כי השם **מילאו** היה שם יהודי מפורסם לפני גירוש ספרד.³⁰

..52

בנו הנוסף של **אנריק דיאס מילאו**, **פרננדו לופז מילאו** Fernao Lopes Milao חי כנראה כבר ב-1610 באמסטרדם, בבירור בשנת 1612. הוא מוזכר בהתכתבות בין סוחרים פורטוגזים בלונדון. מסמך זה הינו כנראה משנת 1610. במסמך אחר מ-27.3.1612 ב-National Records of Amsterdam מופיעה חתימתו, ומושביו באמסטרדם אז, מוכחת. משפטו המרתק והלא רגיל ינותח במסגרת המונוגרפיה של משפ' **מילאו**. **אנה דה מילאו** היתה נשואה ל**מנואל נונס דה מטוס** Manuel Nunes de Matos ילדה שני בנים: **גונסלו** Gonselo נולד ב-1605 ו**הנריק** Henrique שנולד ב-1606, בדיוק לפני מאסרה של אמו, **אנה**. בת אחותו של **הנריק דיאס מילאו**, **קטרינה אנריקס** Catarina Enriques נפלה בשני הילדים הקטנים האלה במשך אותן השנתיים וחצי שאמם היתה בבית הסוהר. על אף שלאבי המשפחה הזקן הזה, בן ה-80 היו תשעה בנים ובנות בוגרים, היו שני ילדים אלה שני נכדיו היחידים שנולדו בעודו בחיים.

52..51

מנואל נונס דה מטוס, בעלה של **אנה**, שהה בברזיל עת המעצרים בליסבון. הוא הצטרף בהמבורג לאשתו ולשני ילדיו הקטנים מאוחר יותר.

מנואל נונס דה מטוס היה בנו של **גונסלו נונס מאפורטו** Goncalo Nunes, Aporto³¹

ב-3.4.1609 שני ימים לפני המתתו של **אנריק דיאס מילאו** בשריפה על המוקד, נעצר **פרננדו אלוארס מלו** Fernao Alvares Melo, נושא מחקרי זה, והובא אל בית הסוהר האינקוויזיציוני של ליסבון.

J. d'Ancoma "Komst der Marranen in Noord-Nederland, in H. Brugmans (29)

a. A. FrankCeschiedenis der Joden in Nederland, Amsterdam 1940, 205

La administracia judia del Duque de Najera...Louvain 1980, 309-321 (30)

R. Yuse Milano, mayordome...en Amusco (1492)

צפון מערב ספרד באזור העיר Leon.

(31) נמל חשוב ומרכזי בצפון פורטוגל ; י.ב.ב. PORTO=APORTO

בכופרו בהאשמות הרגילות של קיום יהדות בסתר, כמו שמירת שבת ומועדים אחרים, המנעות ממאכלים מסוימים וכו', אשר בהם הואשם על סמך הלשנות ע"פ החוק, הוא "התנדב" למסור מידע, בהניחו בטעות כי מעצרו מבוסס על מידע מוקדם. אך כזה היה בעצם בלתי ידוע לאינקוויזיציה. עתה מסירת-כזה הפך לו לרועץ.

..53

ב-25.9.1606 (דהיינו יותר מחצי שנה לאחר המתת הנריק דיאס מילאו, י.ב.ב.) הוא העיד...נכון הוא עשה או שבעה ימים לפני מעצרו של אנריק דיאס מילאו ושל ילדיו על ידי הכס הקדוש, הוא מלו Melo ליוה אותם בלילה ממעגן מדאירה Madeira בתוך סירה אל אניית דיג. אניה זו התנדדה אז לקבלם. בני משפ' מילאו לווי בתוך הסירה ע"י נשותיהם ומשרתיהם. הוא המצהיר צייד את משפ' מילאו בסירה עליה עלו במעגן מדאירה Madeira.

הסירה היתה מאברנטס Abrantes והיתה שייכת למנואל רודריגס סרדינה Manuel Rodrigues Sardo, ממנו הוא קנה אותה מתוך יחס של כבוד לפרנציסקו ד'אנדראדה Francisco d'Andrade בנם של רודריגו ד'אנדראדה ואנה דה מילאו Ana de Milao שהוא קרוב משפחה של אשתו של המצהיר וכן מתוך כבוד לג'ורג' רודריגס ג'ורג' Jorge Rodrigues Jorge שאף הוא השתייך לקבוצה זו.

..54

הוא היה מחויב מאוד לג'ורג' רודריגס ג'ורג' כי הוא זכה ממנו בהרבה יחס של חיבה. המצהיר שייט על הרפסודה לצד חבורת מילאו, בלי שדיבר אתם. אף לא הכיר אותם עד אשר הפליגו עם רדת הלילה. המצהיר נהג כך, כי שניים אלה, פרנציסקו ד'אנדראדה וג'ורג' רודריגס ג'ורג' הראו לו פקודת חיפוש ממוציא לפועל של חשבון-חובה כדי לעצורם בגלל חובותיהם למלוכה (ההדגשה שלי, י.ב.ב.)

ג'ורג' שט עם המצהיר על הרפסודה אשר לוותה את חבורת מילאו. כך גם שני בני פנסו Pense; אחד מהם פרננדו רודריגס פנסו Fernao Rodrigues Pense והשני אשר שמו הפרטי לא ידוע לו. כן ויסנטה פורטאדו Vicente Furtado ואחד בשם מנדס Mendes. כל אלה הם אלה אשר נאסרו פעם שניה עם קבוצת מילאו, כאשר זו נאסרה ע"י האינקוויזיציה. שבעה ימים מאוחר יותר, פחות או יותר, מיום מאסרם של משפחת מילאו בקשו המוזכרים לעיל, ג'ורג' רודריגס ג'ורג', פרנציסקו ד'אנדראדה וויסנטה פורטאדו מן המצהיר להתלוות אליהם אל השופט החוקר הראשי; אך המצהיר לא התלווה אליהם מכיוון שאשתו מנעה זאת ממנו. על כן האמורים לעיל עזבו אותו. זה מה שקרה. המצהיר לא תמך אף פעם ולא סייע לאף אחד לברוח, מאלה אשר היו תלויים נגדם כתבי אישום ע"י האינקוויזיציה.

..55

כשנשאל על כי הרי ראה כי אנריק דיאס וכל בני ביתו מפליגים באופן סודי ומחתרתי, זאת כדי לעזוב את הממלכה, ומאחר והם משתייכים לקרואים "אומה"³² הכיצד הוא סייע להם במציאת סירה זו ואף ליווה אותם?

הוא ענה, כי הבין וידע כי לאנריק דיאס האמור יש בת נשואה בהמבורג עם אחד הקרוי דיניס, אשר אתו, הוא המצהיר היה בקשרים מסחריים. ומכוון שהאיש דיניס הינו עשיר מאוד, רצו בני המשפחה הנ"ל להצטרף אליו. כן ידוע לו כי אז האנשים האלה, אף היותם "נוצרים חדשים" לא נשללה מהם הרשות מלהגר. אז אמרו לו שיותר מתקבל על הדעת וסביר יותר שהוא, המואשם, ידע כי נגד האנשים האלה היה תלוי ועומד כתב אישום של האינקוויזיציה. וזו הסיבה שהוא ליווה אותם ונטה להם חסד, כפי שאמר בעצמו. לכן הוא מוזהר להסביר בשלמות מה היתה מטרתו בלוותו אותם ומה הוא למד מהם תוך נסיונו אתם?

כשנשאל מה דברו ועל מה דנו הנוכחים על הרפסודה והוא הנאשם בתוכם, על סיבת עזיבתו של האמור אנריק דיאס את הממלכה, או דברים אחרים בגנות האינקוויזיציה? הוא השיב שאמר את האמת בהסבירו מדוע הוא ליווה אותם, וכי ספרו סיפורים מתחומים אחרים ולא הזכירו כלל דברים הנוגעים להפלגה זו.

ב-24.10.1609 או מעט לאחר מכן (כחודש לאחר התחקיר הנ"ל; י.ב.ב.). הציג עורך הדין של מלו שמונה או תשע הכחשות נגד האשמות התובע:

- הוא, הנאשם לא ידע מי מן האנשים היו חשודים ע"י האינקוויזיציה. אם הוא, הנאשם ליווה אותם היותם חשודים, לא היה זה כדי לכסות על עוונם אלא בהחלט רק, מכוון שכמה מחבריו, להם היה מחויב בקשו ממנו ללוותם לאניה. זאת מכוון והמפקחים על ביצוע החוק עקבו אחרי האנשים האלה במטרה לעצור אותם בעזרת פקודת מעצר מנומקת, אותה הראו לו. הם עשו כך, כי ידעו כי הוא, הנאשם ידוע כידיד של המפקחים על החוק. מכאן, כי הנאשם לא התקשר עם האנשים האלה, לא ידע היכן הם גרו, כפי שיכולים להעיד כל בני ביתו. בגלל עובדות אלה הוא לא רצה כלל ללוותם לאניה, דבר שהיה עושה לו היו לו יחסים ידידותיים עם אנשים אלה, או אם חברו הקרוי ג'ורג רודריגס ג'ורג אשר עמו היה בפעם הראשונה (הכוונה לנסיון הראשון שנכשל; י.ב.ב.) היה אתם גם עתה בפעם השניה; ועוד שאשתו לא הסכימה שיצא מביתו בליכה, מכיוון שחשדה בו שיש לו יחסים אסורים עם אשה אחרת.

..56

זו האמת בענין זה ולא כפי שאומרת התביעה. זו גם הסיבה מדוע שנאו אותו אנשים אלה לבסוף כפי שיפורט מאוחר יותר.

(32) כינוי לאנוסים, בפי עצמם; י.ב.ב.

ב-6.7.1610 (דהיינו כעשרה חדשים לאחר תחילת המשפט; י.ב.ב.) לאחר פרסום הראיות לכתב האישום, הגיש מלו את הכחשותיו בפרטו קודם-כל, כי: ...כאשר הוא המואשם ליוה את הנריק דיאס מילאו ובני ביתו, מכיוון שבקשו זאת ממנו חבריו פרנסיסקו ד'אנדראדה וג'ורג' רודריגס ג'ורג' וקרובי משפחתם, הוא הפליג על הרפסודה ביחד עם פאולו דיאס מילאו Paulo Dias Milao בנו של אנריק דיאס דה מילאו. לא היו על הרפסודה בני משפחה אחרים של האחרון, כי אלה היו על הספינה. הוא יכול להוכיח, כי בנוסף לנ"ל היו על הפסודה ויסנטה פורטדו, האחים פנסו ועוד אחד הקרוי אנטוניו מנדס Antonio Mendes, ג'ורג' רודריגס ג'ורג' והמלח משיט הרפסודה. הוא יכול להוכיח שישב ליד רב החובל של הרפסודה, שהם התהלכו שניהם הלון וחזור ודברו כל הזמן בקול רם. בהתהלכו הלון וחזור לא אמר דבר אשר היה יכול להשמע או להתפרש כדבר מנוגד לאמונתו הקדושה. אין זה כך כפי שנכתב ופורסם בכתב העדות השני, כי אמר, כי ידע שעומדים לעצור מי מן האנשים. לו היה רוצה לאמר משהו ממה שמיוחס לו, היותו על הרפסודה, הרי לא יכול להיות שיאמר דבר אשר לא ידע על כך ולא שמע ממאן דהוא. במיוחד, אם אמר משהו כזה, הרי היה שומע זאת ויסנטה פורטדו שהיה לידו, והיה כולל זאת באחת העדויות נגדו. ואם עשה כן באחת או שתי העדויות נגדו, הן מוטעות או שקריות.

בין התאריכים 25-30 ביוני הגיש עורך דינו של מלו 25 פרקים של הטלת ספק, אותם עיבד מלו, בהם רצה להוכיח חוסר אמינותם של שלוש הצהרות בשבועה נגדו, בהמילו חשד באמינותם של כל אלה, אשר הוא סבר, שאולי העידו נגדו. בפרק השלישי הבהיר תפקידו בנסיון הכושל של נסיון הבריחה של אנריק דיאס מילאו מפורטוגל, כדלהלן: ...וכך קרה שהנ"ל רצה להסתלק מממלכה זו, ומאחר ופרנסיסקו ד'אנדראדה וג'ורג' רודריגס ג'ורג', שניהם קרובי משפחה של אשתו, בקשו ממנו זאת היותו בקשרים טובים עם שלטונות המשפט ועם דיוגו דה פריירה Diogo de Pareira מפקד גשר באלם Belem, ללוות את האמור אנריקס דיאס מילאו ואת משפחתו אל האניה, ומאחר והנ"ל הראה לו שובר של חשבונות, מכיוון שרצו לעצור אותו בגלל סכום זהב גדול, הוא הנאשם רצה לעזור לו וכך לעשות טובה לקרוביו המוזכרים לעיל, מאחר והיתה לו מחויבות כלפיהם, ולכן ליוה את הנריק דיאס.

בפרק התשיעי של הטלת חשדו על אי-מהימנותם, תקף את כל משפחתו של אנריק דיאס מילאו, כדלהלן: ..הנריק דיאס מילאו, בניו, בנותיו ויתר קרובי משפחתו הם אויביו, מכיוון שהם ידידיו הגדולים והאינטימיים של ויסנטה פורטדו Vincente Furtado והוא, הנאשם לא רצה ללותם בהפלגתם השניה, במהלכה הם נעצרו. במיוחד זהו פאולו דה מילאו Paulo de Milao, בנו של הנריק דיאס אשר אמר לו (כאשר סירב; י.ב.ב.) שאם לא ילווה אותם, הוא יצטרע על כך יום אחד.

..58

אך למעשה, בן המשפחה אשר האשים את מלו Melo לא היה פאולו דה מילאו אלא אחיו הבוגר ממנו פרנאו לופז מילאו Fernao Lopes Milao. גם הוא בין אלה אשר כופר לו עווננו, תוך היותו נוכח באוטו דה פה, בה קופחו חיי אביו, ביום 5.4.1609. לשם כך היה עליו להביע אמונתו בדת הקטולית הקדושה.

כולם נעצרו על ידי פקידי האינקוויזיציה (Thome Nunes טומה נונס Joao Goncalves גונסלוס חואה) ושליח האינקוויזיציה Torre de Belem * (כנראה אשר עם מגדלים לשמירה; י.ב.ב.) הם היו מלוויים בספינה אשר נשאה ארבעה שומרי מגדל המצודה, בין השעות 1.00 ל-2.00 לפנות בוקר, בשבת ה-28 באוקטובר 1606, במפרץ סנטה קטרינה St. Catherine בדיוק אחרי המצודה, בשייטת אל אניה צרפתית, אשר עמדה להסיע את רוב הקבוצה להמבורג.

בתיק הארכיוני מס. 8051 v.r של ANTT נמצא תיאורו הנסיבתי של מעצר זה, וכן במשפטו של גספר פרננדס פנסו Gaspar Fernandes Penso, תיק מס. 17562. ממשפטם של פרנאו לופז ופאולו דה מילאו (תיקים מס. 2523 f.3.r ומס. f.37v 3338) ניתן להבין, שפאולו היה צריך להשאיר אחורה, כדי להסדיר עיניני המשפחה בליסבון ומדריד. כפי שתואר בנסייון הבריחה הקודם על ידי מלו Melo, שייטת בני המשפחה, אשר ניסו לעזוב את הארץ, בסירה ממנה עמדו לעלות על אניה גדולה אשר חיכתה בכניסה לנמל. הסירה לוותה על ידי רפסודה, עליה שייטת פאולו דה מילאו, ויסנטה פורטדו, אנטוניו מנדס קרדוזו, גספר פרננדו פנסו ופרנאו רודריגס פנסו, כאשר הם מזויינים היטב כדי להיות מוכנים לכל מקרה.

* הם שייטת על falua (ספינה משפחתית על נהר Tagus טאגוס; י.ב.ב.)

..59

כל האנשים האלה התכוונו לחזור העירה ברגע שהעבדת הקבוצה העקרית מן הסירה אל האניה הסתיימה. מדיווחו של גספר פרננדס פנסו Gasper Fernandes P. מתחוויר, שלא ציפו לכך שיתקלו בשליחי האינקוויזיציה, אלא יותר סביר היה להתקל בחיילים ספרדים; זאת על אף העובדה שבכל זאת חששו עקב הלשנתו של פרנסיסקו ברבוסה Francisco Barbosa. ואז, כאשר אנשי האינקוויזיציה הזדהו לפניהם, הם לא ניסו להתנגד.

(33) meirinho = "familiar", פקיד-פקח-משגיח של האינקוויזיציה.

הנעצרים אשר נשלחו לבית הסוהר של האינקוויזיציה היו: **אנריק דיאס מילאו**, אשתו **גויומר גומז**, ילדיו **גומז רודריגס**, **פרנאו לופז**, **ליאנור הנריקס**, **אנה פאולו ואיזבל הנריקס**, אחיניתו **ביאטריז רודריגס**³⁴, המשרתת שלו **ברנקה רודריגס Branca Rodrigues**, המשרת שלו **אנטוניו ברבוסה Antonio Barbosa** ושפחתו "האינדיאנית" (לאמיתו שך דבר הסינית) **ויקטוריה דיאס Victoria Dias**. כל האנשים האלה נשפטו ונדונו באשמת "קיום היהדות" והתיצבו (בכוח האינוס; י.ב.ב.) בשריפה על המוקד של ה-5 באפריל 1609.

מנואל סנשס M. Sanches מזכירו של **פרנאו לופז F. Lopez**, שאף הוא נסע עם הקבוצה, שוחרר. (ב-1617 הוא חי כיהודי באמסטרדם בשם **הייטור מנדס בראוו Heitor Mendes Bravo** : ראה תיק האינקויז' מס. 12439). ארבעת חבריו המזוינים של **פאולו** נלקחו לבית הסוהר המשני של האינקויז' **Escolas Gereis** ולאחר מכן שוחררו. רק **ויסנטה פורטו וגספר פרננדו פנסו** אשר סובכו על ידי וידויו של **פרנאו לופז**, נעצרו שוב, והפעם באשמת "יהדות נסתרת" אחד ב-26.2.1609 והשני ב-26.8.1609.

פאולו הצליח לבסוף לברוח מפורטוגל בערך ב-15.1.1610. הדיוח של **ג'ורג' דה קוסטה Jorge da Costa**, משומרי בית הסוהר האינקוויזיציוני, אשר מתפקידו היה לבקר עצירי האינקויז' אשר שוחררו, אך הוכרחו לגור במשך שנה אחת בשכונה הליסבונית **סנטה מרינה Sta. Marinha**, מצורף לרישום משפטו של **פאולו דה מילאו Paulo de Milao** (מס. 3338). הוא מצא את גלימת החרטה שלו מקופלת בקפידה על כסא, החפץ היחיד בחדרו. שכן סיפר לו, כי **פאולו** מסר לו את מפתח החדר כמה ימים לפני כן, באומרו שלא יחזור יותר הנה. דיווחים על פגישות קודמות בין **פאולו**, שלבש תמיד שכמיה שחורה חסרת שרוולים ושנשא חרב גדולה, לבין פקיד האינקוויזיציה, אשר ניסו לעצור אותו על כי לא לבש את גלימת החרטה שלו, מצורפים אף הם לדיווח, אשר קריאתו היא מרגשת.

(34) **ביאטריז רודריגס** הינה בת אחותו של **אנריק**, בשם **גויומר מנואל ביאטריז**.

זו נישאה מאוחר יותר בהמבורג או באמסטרדם לבן **אנריק ד.מ. גומז רודריגס דה מלאו/מילאו**, גם **דניאל דה הולנדה**.

אחת מהשערותי הסבירות ביותר באשר מי הם אבות משפחתנו **בונדהיים** ומי הוא **יצחק ס. הנריקס באמדן** בשנת 1630/1635, אולי בנם? מצביעה על זוג זה החי באמסטרדם, כאשר אמדן הינה נמל אחות לאמסטרדם, אז. יהודי החסות הראשון **בבונדה**, בשם **סימון איזקס**, הוא נכדם המשווער. אשת **יצחק** יכולה להיות בת **סימון דה קסרס**, קרובת משפחה אף היא! י.ב.ב.

על נסיונו הכושל של פאולו להמלט מפורטוגל בעזרת חברו מנואל קרדוזו דה מסידו Manuel Cardoso de Macedo, נוצרי אמיתי וקרוב משפחה של האינקוויזיטור אנטוניו דיאס קרדוזו Antonio Dias Cardoso, אפשר לקרא באוטוביוגרפיה של הנ"ל אשר פורסמה ע"י B.N. Teensma 1.11.1976, SR. 10, P. 1-36, עוד מידע רב, בחלקו מנוגד לאוטוביוגרפיה, ניתן למצוא ברישומי המשפטים המאורגנים, אשר לא נבדקו ע"י B.N. Teensma. ניתוח חומר זה יהיה חלק ממחקרי הנפרד של משפחת מילאו-מילאנו (ANTT Lisboa no. 319).

..58/59/60

כל הנתונים מאפשרים לנו לקבוע תאריך מדויק של נסיון הבריחה הראשון, הקודם: הוא התקיים עשה או שבעה ימים לפני המעצר (בנסיון השני; י.ב.ב.) בלילה של ה-21.10.1606, בשנה שלאחר פקיעת "הכפרה הכללית" (י"ח/י"ט תשרי, ג'ד' דחיה"מ סוכות, ה'תרס"ז; י.ב.ב.).

ב-19.5.1608 הודה פרנאו לופז מילאו Fernao Lopes Milao סופית ב"אשמתו". היה סוחר ונוצרי חדש, רווק, יליד ליסבון, בנו של אנריק דיאס מילאו וגויומר גומז, בן 33 שנה. הוא נשפט "להאסר בבית הסוהר וחויב ללבוש את בגדי הכפרה או גלימת החרטה לכל חייו, עת היה נוכח בשריפה על המוקד ב-5.4.1609 של אביו, Anrrique Dias Milao, ..59

במשך התקופה של שנה וחצי מאז שנעצר והושם בבית הסוהר, הציג פרנאו לופז מילאו, הומניסט ותיאולוג חובב ידע משפטי מושלם, מפוכח, כביכול תמים, זאת בעל פה ובכתב, והעסיק את האינקוויזיטורים במאבק של שנינות דעת ובקיאות, בידעו שאף אם ינצח בו, לא יהיה בכך מלהצילו מן ההוצאה להורג. הוא הצביע, בין היתר, על האבסורד של הלשנתו-האשמתו של פרנציסקו ברבוסה (ראה בעמ. 48 בספרו של המחבר; י.ב.ב.) אשר למענתו חגגה המשפחה את חג הפסח היהודי זמן קצר לאחר חג הפסחא הנוצרי ב-1606. אך והואיל ובהתאם לקביעת המועצה של ניסאה Council of NICEA צריך הפסחא הנוצרי להיות נחגג תמיד ביום הראשון בשבוע לאחר הירח המלא, לאחר ה-Equinox (השתוות היום והלילה באביב, שחל ב-20 במרס; י.ב.ב.) ועל כן יום הפסחא הנוצרי חל בדרך כלל ביום הראשון של השבוע לאחר תחילת חג הפסח היהודי, ואף פעם לא מקדים החג הנוצרי את היהודי.³⁵

(35) חישובי העלה, כי מ"ו בניסן/ראשון לפסח בשנת 1606 חל ב-24 במרס. אם כן חל הפסחא הנוצרי בודאי בסוף מרס: לפי הסתברות החישוב ב-25 במרס הכי מוקדם, או ב-31/30/29/28 במרס ב-1606; י.ב.ב.

ואז הבינו האינקוויזטורים את הטבע השקרי של ההלשנה, או שזו היתה צריכה להחשב כפגומה תוך כפירה של ה-Quatro decimani (cf. ANTT. Inq. de Lisboa no. 2523 F22r³⁶)

הוידוים של פרנאו בקיום מנהגי יהדות הוכנו ונוסחו באותה זהירות מחשבתית, כמו הכחותיו הקודמות באותו נושא.

כן הקפיד למסור שמות שותפיו לעבירה באופן ברור ככאלה מקרוביו שנאסרו זה מכבר וחברים ואנשים אשר האמין שעזבו כבר מקודם את הארץ.

פרטים נוספים יאה להלן י.ב.ב.

..60

בקשר לפסק הדין של פרנאו לופז מילאו מאיר החוקר סלומון:

מס. 14: 144-2-4, f.75v cf. ANTT. Inq. de Lisboa

הקטע בפסק הדין, בפורטוגזית carcere e habito perpetua, דהיינו "כליאה ומגורים לתמיד", הוחלף אחרי זמן קצר של כליאה בבית מדרש לסיגופים וחרטה אסקולס גראיס Escolas Gerais. אך הקטע sem remissao דהיינו "ללא הקלה", גרר אחריו עוד כמה שבועות או חודשים של כליאה. בכל אופן הוטלה עליו תקופה מוארכת של מגורים כפויים ברובע סנטה מרינה Santa Marinha, קרוב לבית המדרש לסיגופין וחרטה Escolas Gerais. בהמשכה היו צריכים אותם מתכפרים אשר חויבו ללבוש בגדי הכפרה/גלימת החרטה לתמיד, לעמוד תחת ביקורת מתמדת של פקידי האינקוויזיציה. (ברור מכך, שלא יכלו לחזור לחיים חופשיים באוכלוסייה הנוצרית, כאשר ע"י תו קלון נצחי ניתן להבחין בהם, יותר בולט עוד מן הטלאי הצהוב המוכר לנו; י.ב.ב.)

הקלות והחלפת פסק הדין יכלו להיות מושגים באמצעות מכתב בקשת מחילה אל האינקוויזטורים. מכתב כזה צורף לפרטי-כל המשפטי. ובנוסף חויבו בתשלום קנס כספי ניכר, שגובהו נקבע על ידי האינקוויזיציה בשביל "האסירים העניים" של האיקוויזיציה. (אולי האסירים המסכנים ? poor prisoners י.ב.ב.) אסירים ששוחררו ואשר היה חשד נגדם שינסו להפליג אל מחוץ למדינה, כמו פרנאו לופז מילאו, נאלצו להפקיד פקדון לערבות.

פרטים נוספים עליו-בהמשך..

המילים a arbitrio dilatado, אשר צורפו לפסק הדין של אחותו איזבל מילאו Isabel Milao, מס. 45, והשפחה ויקטוריה דיאס Victoria Dias, מס. 45 ברשימת השריפה על המוקד Auto da fe, נראה שהצביעו על כך, שלא הוטלו על שתי אסירות אלה סיגופי חרטה והן שוחררו מיד לאחר האוטו דה פה. אך הן לא היו חופשיות לעזוב את הארץ.

(36) המלה הלטינית הזו מציינת כנראה את חוק הקלנדרי של הכנסייה בקביעת העונות לשם קביעת החלת החגים. י.ב.ב.

הן נאסרו למעשה והושמו במעצר ב-Escolas Gerais לאחר נסיון הבריחה של **מנואל קרדוזו דה מסידו** Manuel Cardoso de Macedo, אתן ועם שני ילדיה שבעי הצעיר והמכאוב של **אנה דה מילאו** (אחותה של **איזבל מילאו** י.ב.ב.)

עדויותיה של **ויקטוריה דיאס** בשבועה, מ-8.3.1610 רשומות בתיק מס' 3331 של האינקוויזיצ' בליסבון. חקירתו של **מנואל קרדוזו דה מסידו** מ-5.3.1610 ומתאריך 15.4.1610 רשומה בסמפר 319 של האינקוויזיצ' בליסבון. מענין לציין, כי השפחה "ההודית" **ויקטוריה דיאס**, אשר נולדה בסין וגדלה בגואה (=מושב פורטוגזית במערב הודו; י.ב.ב.) היתה ליהודיה בהמבורג ²⁷

לואיז דה אלה מילאו/רודריגס 1627 סג' אלה

פסק הדין של **ביאטריז רודריגס** Beatriz Rodrigues, מס' 68 באותו דה פה, מציין כי בגד הכפרה/גלימת החרטה אשר עליה ללבוש בקביעות, צריך להיות מסומן וצבוע בלהבות (בפורטוגזית: insignias de fogo). היא נדונה בעצם למוות בגלל וידויה הלא מספיקים. אך היא השלימה את אלה בדיוק לפני העלטה על מוקד השריפה. (להבות שצוירו על הבגד של תהלוכת **האוטו דה פה** כלפי מעלה, ציינו פסק דין של מוות בשריפה, אך אם הלהבות צוירו כלפי מטה, ציינו ארכה נוספת ודחיית פסק דין המוות).

פסק הדין של ארוסה ובן דודה **גומז רודריגס מילאו** Gomes Rodrigues Milao מס. 32, כלל אף הוא מפורשות להבות על בגדי הכפרה ובנוסף "שרות כפוי של חמש שנים על ספינת משוטים או מפרשים" (galleyo, אשר עבדים או פושעים מרצים עליה את עונם; י.ב.ב.) בתיק משפטו, מס' 2499 מסופר על מאמציו להשיג הקלה בפסק דין זה, בהתחשב במחלת הנפילה ויתר מצבי החולי מהם סבל. האינקוויזטורים, התמקחו על הקנס הכספי שהיה עליו לשלם כתמורה לכך: הם דרשו 500 קרוזדוס cruzados, ירדו עד ל-200, אך עקב התערבותו האישית של **דום פדרו דה קסטילהו** Dom Pedro de Castilho, האינקוויזטור הראשי, העלו אותו סופית ל-300 קרוזדוס. כן מסופר על חוסר יכולתו לשלם סכום זה; על מסירתו לידיו של רב חובלה הספרדי של ספינת משוטים/מפרשים, וזה דיתק אותו בשרשרות לספסל המשוטים; על חידוש העתרתו-בקשתו בכתב אל האינקוויזטורים; הדיווח הרפואי של רופאי האינקוויזיציה אשר ביקרו אותו על הספינה ואישרו את מגבלותיו הגופניות; תשלום הקנס הכספי על ידי קרובי משפחה מן העיר **סנטה קומבו דאו** Santa Combo Dao והחלפת פסק הדין ב-3.9.1610.

cf. Cecil Roth, "Neue Kunde von der Marannen Gemeinde in (37) HAMBURG", Zeitschrift für die Juden in DEUTSCHLAND, 23 October 1930, 228-236; 236.

גומז רודריגס Gomes Rodrigues רשום לאחר מכן ברשימות הנוטריוניות באמסטרדם בתאריך 16.10.1612 (שלוש וחצי שנים לאחר האוטו דה פה בליסבון, 38+39).

נחזור עתה לאחיו פרנאו לופז מילאו ווידויו. 61/60..

לאחר מעצרו של פרנאו אלורס מלו Fernao Alvares Melo (שהינו הנושא המרכזי של מחקר זה; י.ב.ב) ב-7.4.1609, דהיינו יומיים לאחר שהשתתף באוטו דה פה בו קופחו חייו של אביו ולאחר השתתפותו בתהלוכת "החוזרים בתשובה והמתחרטים", ולאחר שהוחזר לבית הסוהר, התיצב פרנאו לופז מילאו Fernao Lopes Milao מרצונו החופשי לפני האינקוויזטורים וסיפר להם כדלהלן:

...בערך באמצע אוקטובר 1606 כאשר הוא, המתודה, הסתתר בקרבת הבתים בתחילת הרחוב Calçada de Pai de Nabais באו לבקרו בבית המסוים פרנאו אלורס מלו Fernao Alvares Melo וגספר פרננדס פנסו Gasper Fernandes Penso (** ראה להלן) פרנאו אלורס מלו זה הינו נוצרי חדש, סוחר שחי בעיר זו. הוא אינו יודע את הרחוב ולא יודע לאיזו אשה הוא נשוי. הוא אחיו של פרו פרננדס מלו Pero Fernandes Melo סוחר במשי, אשר חי בעיר זו ברחוב רוא נובה Rua Nova.

שלושתם, דהיינו הוא המתודה, האמור גספר פרננדס פנסו והאמור פרנאו ד'אלורס מלו, בהיותם ביחד אמר לו פרנאו ד'אלורס האמור שידוע לו כי הוא, המתודה ואביו, אמו אחיו וכל משרתי הבית הם מואשמים על ידי המוסד הקדוש הזה. הנ"ל לא אמר מי סיפר לו זאת, ולא מה הם ההאשמות נגדם (הגם שהוא חושב שזהו גספר פרננדס האמור). פרנאו ד'אלורס מלו אמר שצד לו מאוד על כי כך הם מואשמים; ולכן הוא בא להציע להם את שרותיו, ללות אותם ולעזור להם בכל הדרוש. הוא חזר על דבריו אלה, ליתר דיוק אמר זאת שוב בפעמים נוספות כאשר חזר אותו פרנאו ד'אלורס לבקרו באותו בית. לא זכור לו כי דבר מה אחר התרחש אי פעם בינו לבין אותו פרנאו ד'אלורס.

** גספר פרננדס פנסו Gasper Fernandes Penso מתואר כנוצרי חדש למחצה, אשר נולד בBadajos, הגר בליסבון, סוחר באריגים גזורים ע"פ מידה ונשוי לביאטריס דה גמה Beatriz da Gama. 38

ממשפטו בתיק 17562 ניתן ללמוד, כי בשנת 1609 היה בן 24, וכי היה בן לא חוקי לנוצרי חדש בשמו-הוא ולאשה נוצריה מזדונית. פסק דינו חייב אותו להתכחש בשבועה de vehementi, לשלם קנס של 300 קרוזדוס cruzados ולשרת על galleyo ספינת עונשים, במשך שלוש שנים. הוא היה הכופר באשמה negativo היחיד אשר נקשר ישירות עם נסיון הבריחה הכושל של משפחת מילאו.

(38) פרטים עליו ברשימת האוטו דה פה של 31.7.1611 של ליסבון 17562

144-2-4 f. 75 V.no.15

ככזה עונה באכזריות (ארבעה עינניים קשים על לוח מתיחה/גלגל עינניים ועינני אחד בהפלתו בידיו הקשורות מעמוד תליה). הוא נעצר ב-29.8.1609 על סמך שתי הלשנות: הראשונה ע"י פאולו דה מילאו Paulo de Milao והשניה ע"י פרנאו לופז מילאו Fernao Lopes Milao. נסיבות מחמירות היו תפקידו כשומר מזוין בנסיך הבריה של משפחת מילאו והערה אשר יוחסה לו, כאילו אמר בהיותו כבר עצור, כי מעצרו נגרם בגלל אי יושרו של נוטריון האינקוויזיציה, אשר רשם את וידויו של פרנאו לופז מילאו Fernao Lopes Milao, פיתה את האחרון כביכול להלשין על גספר (באנגלית: to squelon בפורטוגזית: cozerem) "ענין פעוט, היותו מחוץ למוח ההשגה עתה". רמיזה זו על הנטיה להונאה מצד האינקוויזטורים מסבירה ללא ספק את גזר הדין בענין השירות על "ספינות העונשים" עליהן שירת שנה ליד המשוטים. גזר דינו הוחלף ב-29.5.1612 על ידי דום פדרו דה קסטילהו Dom Pedro de Castilho.

62.. תוך מהלך משפטו הטיל ספק בעדותו של פאולו דה מילאו בטענו כי הנ"ל עוין אותו בגלל הלוואות כספיות אשר פאולו לא החזיר לו. ואמנם שלוש עדויות בידי בית המשפט האינקוויזטורי חזקו מהימנות הצהרתו זו של גספר בענין זה.

שלושת העדות (אשר הצילו בכך את חייו של גספר) היו גויומר גומז Guimar Gomes אמו של פאולו, ואחיותיו ליאנור Leonor ואיזבל הנריקס Isabel Henriques. הצהרותיהן ועדותן בשבועה נעשו ב-16.8.1610, רק מספר חודשים לפני שהצליחו להמלט מן הארץ ב-25.2.1611 (לפי חישובי ב"י אדר ה'תרע"א י.ב.ב.) כפי שניתן ללמוד מתיק האינקוויזיציה מס. 6677.

62.. אך העדות הראשונה נגד פרנאו ד'אלורס מלו Fernao d'Alvares Melo מקורה אצל ויסנטה פורטדו Vicente Furtado. הוא היה נוצרי חדש, סוחר רווק בן 26, שנולד וחי בליסבון; בנם של דוארטה פורטדו Duarte Furtado ופרנסיסקה דה פלסיאוס Francisca de Palacios. הוא כפר בקיום יהדות בסתר ונאלץ להסתגף בסיגופים קלים באוטו דה פה של 5.4.1609. 99

..פורטדו היה כה מבוהל להתוודות שבקש להתקבל לכך ב-28.2.1609, יומיים לאחר מעצרו. הוא "סיפר הכל תוך כדי בכי וסימני חרטה אחרים". בכל אופן לא נרשמו הדברים מיד והיה עליו לחזור על ההצהרה כולל "דמעותיו ויתר סימני החרטה".

מעצרו התבסס על שתי הלשנות: זו הכלולה בהתודויותיו של פרנאו לופז מילאו Fernao Lopes Milao וזו של גומז רודריגס מילאו Gomes Rodrigues Milao. הפרט העיקרי בכתב האישום היתה אנקדוטה טיפוסית שסופרה ע"י פרנאו לופז ובהקשר לבעל דין נצחי זה: "... הם שוטטו ביחד בגבעת בית התפילה של סנטו אמרו Chapel hill Santa Amaro בינואר 1606.

פורטדו סיפר **למילאו** שהוא חבר טוב של האב **פרנסיסקו קרדוזו** Padre Francisco Cardoso, השדכן הישועי הפופולרי, אשר רצה לשדכו לאשה אצילה אחת. על כך שאל **פרנאו** את **ויסנטה**, איך הוא מכל האנשים יכול להסכים לשידוך כזה (בחשבו כי **ויסנטה** החשיב עצמו יהודי). על כך ענה **ויסנטה** כי "בזמן הזה הוא יותר נוצרי מכל הגברים בעולם". הפרט השני בכתב האישום היה באנקדוטה אחרת, אשר נמצאת בשינויים מה במספר תיקי משפט של בני **מילאו** ואשר מהווים לב התודויותיהם על קיום פריטי יהדות בסתר.

..**פאולו דה מילאו** חזר מהמבורג לליסבון ב-7.10.1606 עם ידע אותו השיג שם בהמבורג, כי יום הכיפורים בשנה זו יחול ב-11.10. על כך התפתח דיון בין האחים **מילאו** בנוכחות של **ויסנטה פורטדו**, בביתם אשר באלקנטרה Alcantara. **פרנאו לופז** עיין בביבליה הלטינית שלו במקורות הנוגעים ליום הכיפורים, וקרא אותם באזני הקבוצה. **פאולו** העיר בקשר לעובדה, על כי יהודי הלבנט (המזרח) מקיימים יום זה בצורה שונה לגמרי מיהודי אירופה, במיוחד בלבשם בגדי-לבן ביום זה. על כך אמר **פרנאו לופז מילאו**, כי הביבליה אשר בידו היא הסמכות העליונה ואין לשנות כל תג או קוצו של יוד מן הכתוב. על כך שאל **פאולו** את **פרנאו**: "האם אתה במקרה קראי" ? **פרנאו** הודה כי אינו מבין מושג 63... זה. על כך הסביר לו **ויסנטה** שהכוונה לכת של יהודים אשר מפרשים את הכתובים באופן מילולי ואף נתן לכך דוגמה: כאשר אמר משה "לא תבערו אש במושבתיכם ביום השבת" מפרשים הקראים, כי מותר להבעיר אש מחוץ למגוריהם. הפרט השלישי בכתב האישום נגדו מתיחס לספר, או אולי שניים של תפילות יהודיות, או בעלי תוכן יהודי, כתובים בשפה הספרדית, אשר הוא הביא, או שנשלחו לו מהמבורג ואשר הוא, **ויסנטה** הראה או השאיל לנוצרים חדשים. **פורטדו** תיאר אחד מהם כספר אשר כלולים בו מזמורי התהילים של דוד בלי המזמור Gloria Patri (מזמור נוצרי פרי עטו של אוגוסטין Augustine) וכן תפילות יהודיות לכל ימות השנה ובמיוחד לימים שני וחמישי כאשר צמים. (**פורטדו** אף הוסיף המידע האקזוטי, כי קיימת חובה בכל יום שלפני הירח החדש, שנקרא rescodes: ראש חודש, לצום בו). את הספר השני תיאר כלוח שנה של החגים והצומות היהודיים.

את שני הספרים נתן ל**פרנאו לופז מילאו** אשר החזיק בהם זמן מה בביתו, לאחר מכן נתן אותם ל**אנטוניו רודריגס** Antonio Rodrigues, האשה המולטית. ב-11.9.1609, עקב הלשנה חדשה מיד לאחר שחרורו, הצהיר **פורטדו**, שהספר עם מזמורי התהילים וזה עם תפילות בלשון הספרדית שהיו ברשותו כתובים בכתב-יד. 65... הערה 34.. **פרנאו אלורס** Fernao Alvares Melo מלו טען מאוחר יותר במשפטו כי המדובר ב"שבעת מזמורי דוד" הנאמרים בימי הצום הקטוליים והאנאליקניים שלפני חג הפסחא. הם המזמורים 129, 101, 50, 37, 31, 6 ו-142 והנאמרים את החלוקה השונה במעט של היהודים כמזמורים 130, 102, 51, 38, 32, 6 ו-143.

על פי חוקי האינקוויזיציה מ-18.11.1536 היה בקריאת מזמורים אלה ללא הוספת מזמור Gloria Patri חלק מפשעי היהדות. אך למענתו בספר נמצא מזמור זה לאחר כל אחד מיתר המזמורים. כן טען כי קבל כתב יד זה מעורך דין ידוע... (פרטי השם ומקומו בעמ' 65, שורה 10. מאחר והתמקדתי במשפטי בני מילאו, לא אוסיף פרטים מעניינים אך לא ריליבנטיים למשפחת מילאו; י.ב.ב.)

64.. ויסנטה פורטדו מסר במשפטו מס' 3333 וכן בתיק 8051 פרטים אלה:
הערה 32.. הירונימו פריירה Hieronimo Freire היה אליבא דוינסנטה סוחר נוצרי חדש אשר שירת את אלורו דיניס בהמבורג כפקיד-לבלר. הוא היה נשוי לאשר נוצריה מדורות שחיתה בסנטרם Santarem והיא סרבה להתלוות לבעלה להמבורג. ב-4.4.1609, יום לאחר מעצרו של מלו Melo ויום לפני האוטו דה פה אשר במהלכו הוצא אנריק דיאס מילאו Enrique Dias Milao להורג, עשה האחרון עוד נסיון בריחה דרך תעלה, על אף גילו ! (הוא היה בן 81, חולה בשושנה ברגלו).

ב-12.2.1609 סיפר לאינקוויזיטור אנטוניו דיאס קרדוזו Antonio Dias Cardoso אשר ביקר אותו בתאו, כי אף אם ישימו אותו במוט מעל למדורה לשרפו, זה לא יספיק כדי לשכנעו להתוודות על דבר שלא עשה.

"se lhe possessem e ua fogueira e uo uara donde elle estaua ardendo nem isso bostario pera confessar o que nao fisero"

קשור בידיו מאחור (כך נקשרו ידיו של עציר אשר הוחלט להמיתו, מיד לאחר ההחלטה. מרגע זה יכול היה להציל את חייו רק אם קרא בשמם של מאשימיו ובמסירת כל בני משפחתו כשותפים בעבירה !)

התודה אנריק דיאס מילאו, כי צם

ביום הכיפורים שחל ב-11.10.1606. כן התודה כי ויסנטה פורטדו Vicente Furtado בנו של דוארטה פורטדו Duarte Furtado, סוחר שנפטר זה מכבר והידוע כעשיר בעיר זו, נתן לו ספר קטן אותו הביא לפני שלוש שנים בבואו מפלנדריה. הוא ציין שהביאו מאנגליה, שם שרה זמן מה. בספר הקטן על האמונה ודברים בתורת משה. בספר גם ימי הצום של תורה זו. הוא החזיק בספר הקטן הזה שלושה או ארבעה ימים ואז החזירו לו.

האינקוויזיטורים החליטו במעמד זה, כי הוידוי אינו מספק אותם וכי הוא נעשה כלאחר יד וללא כל סימנים של חרטה. לפיכך אישרו סופית גזר דינו להשרף על המוקד למוות, כ" *ficto, diminuto, simulado confitente*" 40

הצהרתו הנוגעת ללב ומעוררת הרחמים של אנריק דיאס מילאו על חפותו מפשע לשותפו לתא מנואל קרדוזו דה מסידו Manuel Cardoso de Macedo מן האיים האזוריים אשר שימש בשנותיו האחרונות כשמש בבית הכנסת הפורטוגזי באמסטרדם, פורסמה במאמר החוקר 10,11.1976,12 SR (q.v.supra n.25)

אחרית דבר לפרק זה: בעמודים 65-117 מפורטים פרטי העוינות בין מלו לבין ויסנטה פורטו, הקשורים בענייני כסף ורכוש, ופירוט רב על כל בני מלו, אבותיו ואבות אבותיו.

מלו Melo עבר בהצלחה כל החקירות והעינויים. הוא נכח באוטו-דה-פה ב-31.7.1611 ונשבע על חפותו; נדון לשלם 200 קרוזדוס תשלום להוצאות המשפט ומעצרו; היה עצור שנתיים ושלושה חודשים ותשע עשרה ימים. כן נידון להשתתף מעתה בכל הצומות והתפילות של הכנסייה. כן נאסר עליו לעזוב את הארץ ללא רשות. הוא נשבע על זה באוונגלים הקדושים ושילם 2079 ראיס reis. משפטו משתרע על 78 עמודי פוליו.

עמ' 117... ב-15.12.1612 קיבל האיקוויזיטור אנטוניו דיאס קרדוזו Antonio Dias Cardoso מכתב מאנטוורפן ובו הודעה האומרת: "אם אתה רוצה לדעת אודות החבר שלך פרנאו דלוס Fernao Dalvez, אשר אותו עינית ואותו הובלת לאוטו-דה-פה, הוא הגיע להולנד, שם מצא את אשתו ועבר ברית המילה. הינו מומחה המלמד את כולם על כל מה שנוגע "למוסד הקדוש", אינו מכסה על דבר ומגלה כל כיעורו".

בהמשך אפרט פרטים הנוגעים להתישבות של אבות משפחותינו באמסטרדם והמבורג עד כמה שהחוקר התייחס אליהם ! י.ב.ב.

קטעים מתוך פרק מס' 3 - אמסטרדם - עמודים 119-154

פרק זה מתאר את חייו ותיעודו של נושא המחקר **פרנאו אלוורס מלו** Fernao Alvares Melo, אשר ברח מליסבון לאחר שחרורו מכלא האינקוויזיציה לפלנדריה-אנטוורפן והגיע לאמסטרדם בסוף שנת 1612; חזר שם ליהדות גלויה; היה חבר בקהילת **בית יעקב** מיסודם של יעקב טירדו והרב אורי הלוי מאמדן; פיתח שם בית דפוס עברי וחיבר ספרות רעיונית יהודית בשפה הספרדית. שמו העברי היה מעתה **דוד אבנעטר מלו** David Abenatar Melo. הוא חי בקהילה זו עד 1622; עקב מות בנו עבר לקהילת הפורטוגזים בהמבורג, פעל בה ונפטר בה בשנת 1632. אשתו אביגיל-איזבל נפטרה שם ב-1635. שניהם קבורים בב'הע הפורטוגזי באלטונה.

עמ. 127, הערה 24

אחד ההיבטים הראדוקסליים ביותר של החיים בליסבון האינקוויזיציונית במאה ה-17 הוא, שחיו שם רשמית ובהיתר יהודים גלויים, רובם ממרוקו, אשר היו חופשיים שם יחסית והורשו לעסוק לפרנסתם, מאז שנרשמו על ידי פקידי האינקוויזיציה בתנאי שישאו סימן היכר. יתכן אף שהורשו לנהל תפילות יהודיות באופן פרטי. האינקוויזיציה הופנתה רק נגד "קטולים" שנחשדו בפעילות של "כפירה" (בנצרות) אך לא נגד יהודים ככאלה, שהיו מסומנים. (Judeos de sinal).

ההאשמות הפותחות את משפטו של הנריק דיאס מילאו.

בתיק 6677, פרק 1, הערה מס' 10: עקב ההלשנה של פקידו של המואשם, **פרנסיסקו ברבוסה** Francisco Barbosa הצעיר, מ-23.9.1606 (אותה ביטל מאוחר יותר). בהאשמות הכלולות גם במשפטיהם של בניו, מוכלים איזכורים מעניינים על קבוצה של יהודים אשר גרו בשכירות בוילה של **ווסקו פרננדס סיוזר** Vasco Fernandes Caesar אתו שוחח הנאשם, כך נטען, "בשפה זרה" (ספרדית?) וכנראה, כך שיער ברוע לב המלשין, "שיש ביניהם קשרים"..

הרישומים של האינקוויזיציה של כל היהודים הגלויים שגרו בליסבון ב: Livros dos Judeus de Signal, אשר הוזכרו להיות שמורים בארכיון המרכזי Torre de Tombo בשנת 1950, נעלמו לרוע המזל.

עמ 134, הערה 31

ב-20.5.1616 אחדו שתי הקהילות באמסטרדם את ההנהלה האדמיניסטרטיבית של איגוד "תלמוד תורה" של ק"ק "בית יעקב" ואיגוד "ביקור חולים" של ק"ק "נוה שלום". האיחוד חתום על ידי 170 אנשים משתי הקהילות הנ"ל, כמו גם על ידי אנשים שחיו בהמבורג וויניציה. משום מה אין שמו של דוד אבנעטר ביניהם.

במקום ה-23 רשום **דניאל אבנצור**. (הוא **גומז רודריגס מילאו** Gomes Rodrigues Milao הוא גם **דניאל דה הולנד** לפי החוקר קלנבנץ, וגם **אברהם ישראל דה סקוירה** בלונדון, לפי דעתו של חוקר גרמני זה; אני מניח כסביר מאוד שהנ"ל הוא אביו של **יצחק ס. הנריקס**, הנחשב על ידי, היותו תושב אמדן וסוחר בין-ימי שם ב-1633, אביו של **סימון איזאקס**, יהודי חסות ראשון בבונדה ב-1671 אשר נולד באמדן בשנת 1634. י.ב.ב.)

עמ 139..

כנראה עקב לחצי הפרנסים, עזב **דוד אבודיאנטה** David Abudiente הוא **ראוי גומז** Rui Gomes, חתנו של **מלו**, עם אשתו בת **מלו** את אמסטרדם, כדי להתישב ב**גלוקסטאדט** Gluckstadt, נמל ליד נהר האלבה התחתונה, שנוסד ב-1616 על ידי המלך הדני **קריסטיאן ה-4**, Christian IV. הוא הציע ליהודים פורטוגזים שורה של פריבילגיות, כמו: רשות לבנות בית כנסת; רכישת בית קברות; זכות לפתח בית דפוס עברי; ואפשרויות בלתי מוגבלות (שלא הוגשמו) לסחור עם ארצות סקנדינביה.⁴¹ (הזוג הגר לשם עם שתי בנותיהם, שרה ואסתר. בנם משה נולד כבר שם והאם היולדת נפטרה עקב לידה זו, מרגדיה שניה למלו ואשתו. י.ב.ב.) עמ' 139 הערה 43..

בהמשך לרישומי הקהילה "תלמוד תורה" Termos de Talmud Tora של אמסטרדם: נפטר **אליהו אביעמר** falecido Eliao Abiatar...עזב..**דוד אבודיאנטה** abzentes David Obediente. מבין הנותרים 65 חברים: **אברהם מזוראדו** A. Mezurado **דוד אביעמר** David Abiatar (הראשון הוא מנואל אירס Manuel Aires, השני פרנאו אלוורס מלו; י.ב.ב.).

בנובמבר 1622 שלח המלך **קריסטיאן ה-4** "הזמנה" לפרנסים של אמסטרדם והמבורג וליהודים פורטוגזים לבא ולהתישב ב**גלוקסטאדט**.⁴²

(41) פרופ הרמן קלנבנץ כותב בספרו "ספרדים באלבה התחתונה" עמ' 93 Sephardim an der unteren Elbe על שני סוחרים בין ימים מפורסמים, **סימון דה קטרס והנריק דה קטרס** Simon + Henrique de Caceres, הקשורים עם המבורג-גלוקסטאדט אשר היו אזרחי אמסטרדם בראשית המאה ה-17, אשר צויידו בכתב ליווי והמלצה ממלכתי על ידי המלכה השוודית **קריסטינה ה-2** והמלך הדני **קריסטיאן ה-4**.

אני משער, כי אבי אשת **יצחק ס. הנריקס** באמדן היה **סימון דה קטרס** זה !!! מכאן שם בנם **סימון איזאקס בבונדה** Simon Isaacs !!!

(42) Alfonso Cassuto "Die Portugiesischen Juden in Gluckstadt Jahrbuch der Judisch Literarischen Gesellschaft",

21,1930,287-317,288-289

H. Kellenbenz, "Sephardim an der unteren Elbe",62

139... האירוע הטראגי המוזכר לעיל היה מותו של בנו יחידו, בן ה-15 של מלו, דוארטה-אליהו Duarte Eliau A. הוא נקבר ב-1.5.1622 בבית העלמין באודרקרק Ouderkerque. הקבורה נוהלה על ידי החכם שאול לוי מורטיירה Saul L. Morteira. נכחו אביו של הנער (דוד אביעמר), ד"ר דוד פאראר (הוא פרנסיסקו לופז רוזה Dr. David Farar = F.L. Rosa), אחד האישנים המעניינים ביותר של יהודי אמסטרדם הספרדיים) וכן הדודים אברהם מזוראדו וטוביה ישראל זה סילבה ובני הדוד יצחק ויעקב מזוראדו Ishac + Jacob Mesurado ועוד 18 חברים וקרובים.⁴³

הערה 46... יעקב מזוראדו, אחד מבניו של מנואל איירס הוא אברהם מזוראדו נולד בליסבון ב-1604. ברישום GAA DTB 669/152.21.3.1623 כתוב כדלהלן: יעקב מזוראדו מפורטוגל בן ה-19, מלווה על ידי אביו מנואל איירס Manuel Aires ואמו מריה הנריקוס (טעות) נשאה לבת דודתו מדרגה ראשונה רחל זה סילבה מפורטוגל, בת 16, כשהיא מלווה על ידי אביה דיאוגו זה סילבה da Silva. בתו שרה מיזראדה (טעות) נשאה לבן דודתה מדרגה ראשונה עמנואל זה סילבה Emanuel da Silva ב-2.5.1652 (הטעות היא כנראה בכתיבת השם בלבד; י.ב.ב.).

(43) כאן יש תכלית אפשרית מבחינת אבות משפחת בונדהיים:

בלוח הגינזיאכוגי מס' 1 של דוארטה זה מלו רשומים שלושה ילדים של מנואל איירס הוא אברהם מזוראדו, אשר אשתו אינה ידועה לחוקר סלומון; אך ברישום האמסטרדמי כתוב שהיא מריה הנריקוס והחוקר כותב: (טעות=sic), האם מכיוון שהיא גיסתו של הנ"ל אשת טוביהו ישראל זה סילבה=דיאוגו זה סילבה, או השם הנריקוס ולא הנריקס עורר את החוקר לפקפק באמיתות הרישום? אח"כ הוא כותב: (טעות=sic) על שרה מיזראדה שהיא כנראה בכ"ז בתו של אברהם מזוראדו ונשאה לעמנואל זה סילבה, הטעות בשם בלבד.

החשוב לנו הם שני הבנים יצחק ויעקב אשר אמם הלא מסומנת בגראף היא ממשפחת רודריגס-הנריקס-גומז, כפי שניתן לראות באחיה/אחיותיה, שהם: איזבל-אביגיל רודריגס, היא אשת פרנאו אלוורס מלו-דוד אביעמר מלו; מריה הנריקס, היא אשת טוביהו ישראל=דיאוגו זה סילבה,

ראוי גומז/דוד אבודיאנטה האח הפרובלמטי אשר נאלץ, בלחץ פרנסי אמסטרדם להגר לגלוקסטאדט עם אשתו ברנקה בת מלו, ובנותיהן אסתר ושרה. האח הקטן משה נולד כבר בגלוקסטאדט.

אשתו הלא מסומנת בגראף של אברהם מזוראדו/מנואל איירס היא אם האחים יצחק ויעקב, כנראה רודריגז/הנריקס !! הנחתי היא שהם אולי שני ההנריקס, יצחק ס. ויעקב י. (אולי סניור ויוניור הנריקס. אולי ה-"C" בלועזית הוא קסרס Caceres).

צבי עזריה בספרו "יהודים בסכסוכי התחתונה" כותב בעמוד 243 על התחרות

המסחרית בין איגוד הסוחרים המקומיים בנמל אמדן לבין הסוחרים הפורטוגזיים בעלי הפריבילגיות המיוחדות להם ליבא טבק, קפה, סוכר בלתי מעובד, אינגבר וסחורות אחרות מן הקולוניות; וכי התלוננו לפני הסנט של אמדן בשנת 1633 הפורטוגזים **יצחק ס.** (או ק. = C) הנריקס ויעקב י. הנריקס על נסיונם של האיגוד העוין להכשילם בשלחם לבתיהם (!) ממשרתיהם כדי לקנות סחורה בניגוד לתקנות המחייבות אותם.. הנחתי הקבועה היא: כי **סימון איזאקס** Simon Isaacs, יהודי חסות ראשון בבוונדה ב-1671, יליד אמדן ב-1634, אשר אביו המשווער ע"י החוקר מקס מרקרייך הוא ר. יצחק מהולנד. הנחתי תמיד כי האות ר. יכולה לאמר כי **רודריגז יצחק** הינו **יצחק רודריגז הנריקס**, ושנת לידתו המשווערת 1598 מתאימה בהחלט; יליד ליסבון, אך הגיע לאמסטרדם כילד !!

לפנינו איפוא אפשרות שניה, לאחר אפשרות א' כי יצחק הוא בן **דניאל דה הולנד**.

ברישומים הגיניאלוגיים של החוקר סלומון, זהו רישום יחידי של **יצחק ויעקב** !! אך תישאל השאלה באשר לקביעת הרב דוקס, כי אבות בוונדהיים וגלוקסטאדט היו אח ואחות. וכאן זה לא מסתדר כך.

עמ' 141.. נסיעתו של **דוד אבודיאנטה** David Abudiente, הוא ראוי גומז Ruy Gomes, לגלוקסטאדט Gluckstadt, נרשמה ביחד עם אשתו **ברנקה** בת **מלו** ושתי בנותיהם. הוא היה כנראה ראשון של משפחתו שהתישב שם. אחריה בא **משה גדעון אבודיאנטה** Moshe Gidon Abudiente, אשר נשא לאשה את בתו של **רוחאל ישורון** Rohiel Jessurun, הוא **פאולו דה פינה** Paulo de Pina. 44

זה היה בין 1622 ו-1624. יתכן ועם **דוד אבודיאנטה** David Abudiente, נסעו גם חותנו-שהוא גיסו **דוד אבן עמר מלו** David Abenatar Melo ואחותו שהיא גם חותנתו **אביגיל אבנעמר** Abigail Abenatar. אפשרות זו קיימת, הגם שאין מסמך רשום המאשר, היכן היו שני האחרונים בין חודש מאי 1622 לבין חודש פברואר 1625.

אני מניח (החוקר, י.ב.ב.), כי לאחר האבידה במות בנם יחידם באמסטרדם, הם חשו, כי יותר טוב להם להמצא עם בתם ונכדותיהם.

(44) לא ברור לי אם החוקר סלומון לא יודע, כי ראשון המתישבים בגלוקסטאדט היה **אלוורו דיניס**, הוא **שמואל יחיא**, וגיסו **פאולו דה מילאו** אחריהם. האם החוקר לא מודע לקשר המשפחתי בין המוזכרים על ידו והאחרונים ??

אך תתכן סיבה אחרת מדוע עזב מלו את אמסטרדם והתישב בגלוקסטאדט, זאת אם זה התרחש בשנת 1624 או מיד אחריה. כי בשנה זו נפטרה בתם ברנקה בלדתה את בנה משה, בהשאירה אחריה את בעלה האלמן הצעיר עם שלושה ילדים קטנים. סיבה זו יכולה גם להסביר מדוע הצטרפו אז לדוד אבוליאנטה בגלוקסטאדט שני גיסיו, אברהם מזוראדו Abraham Mesurado (הוא מנואל אירס Manuel Aires אביהם של יצחק, יעקב ושרה; י.ב.י.), וטוביה ישראל דה סילוה, גם דיוגו סילוה Israel de Silva Alias Diogo Silva שניהם נמצאים שוב באמסטרדם ב-1626. (כדאי לעקוב אחרי שמות אלה בלוח גיניאולוגי מספר 1, דואטה דה מלו Duarte de Melo) (י.ב.י.).

הערה 51.. בתאריך א' אדר ראשון ה'רפ"ה (5385), 8.2.1625 השתתפו אברהם מזוראדו וטוביה ישראל דב סילוה בבחירות חברי ההנהלה החדשים של אגודת הטיפול ביתומות Santa Companhia de Dotar בבית הכנסת "בית ישראל" באמסטרדם. אברהם מזוראדו חתם כמזכיר על termos de Dotor Amsterdam ב-כ"ב לעומר 5385, = 22.4.1625. שניהם רשומים בין "האחים" של האגודה Santa Companhia דהיינו בחברה קדישא גלוקסטאדט ביום ו' בטבת 5387 = 25.12.1626. באותו זמן עמדה לפני בית המשפט הגבוה לצדק של הולנד תביעה משפטית אותה הגישו, וזו החזירה אותם סופית לאמסטרדם כבר באפריל 1626.⁴⁵

בערך באותו זמן עזבו גם מלו וחתנו האלמן את גלוקסטאדט, מקום עלינו נהגו לאמר הפרוטסטנטים שאין שם מזל=Gluck ואין שם עיר=Stadt. אמירה זו מיוחסת ליוסף דה מדיגו Josef de Medigo. הם הצטרפו לקהילה הגדולה יותר של בני עמם בהמבורג, שם היו כמו באמסטרדם לאחר שנת 1618, שלוש עדות עם בתי תפילה נפרדים.

(45) כמעט ברור לגמרי, כי ק"ק גלוקסטאדט היתה קהילת בה לק"ק אמסטרדם, ואין כל ניגוד או תמיהה מכך שהנזכרים בתאריכים האלה היו בו-זמנית חברים בשתי הקהילות. כך היה גם בזמנים מסוימים ביו ק"ק גלוקסטאדט לבין ק"ק המבורג הגדולה יותר. זו האחרונה הקפידה להבטיח לחבריה אפשרות למקלט עת לא היה ברור כלל, כמה זמן יתנו תושבי המבורג והסינט רשות ישיבה לפרוטסטנטים שחזרו ליהדות גלויה. על שנים מאוחרות יותר, 1650-1670 כותב על כך החוקר היהודי אלפונסו קוטו, גם בקשר לקדמון משפ' גלוקסטאדט ראובן בר יחיאל הנריקס; י.ב.י.

הערה 53. על פי עדותו של הייטור מנדס בראוו Heitor Mendes Bravo⁴⁶ היו שלושת בתי הכנסת בבתייהם של רודריגו פירס ברנדאו Rodrigo Pires Brandao, אלוורו דיניס Alvaro Dinis⁴⁷ וראוי פרננדס קרדוזו Ruy Fernandes Cardoso.

אלפונסו קסטרו כותב, כי בהמבורג נחתם הסכם בשנת 1625, כי היהודים הפורטוגזים שם יוכרזו כשוויים לתושבים הנוצריים של העיר. איזכורו הראשון של מלו כתושב המבורג מתוארך ב-13 אדר 5385, 9.2.1625, זאת במכתב שנשלח לחברי האגודה Dotar, ביניהם מופיע שמו. ברישומים הבאים הוא מוזכר כבר כמזכיר עניני האגודה הזו ב-13 במרס 1626 וב-10' בטבת 5387 (25.12.1626).

עמ. 143-144... כאן בהמבורג נפגש מלו עם מכרים ותיקים, כגון עם קלרה גומז אותה תבע, דבר אשר גרם לכך כי אחיינה ויסנטה פורטדו Vicente Furtado ילשין עליו לפני אנשי האינקוויזיציה שש עשרה שנים לפני מפגש מחודש זה.⁴⁸ פאולו דה מילאו, הוא משה אבנצור, אשר אמר למלו בשנת 1609 "כי יום אחד הוא יצמער על כך כי לא עזר לו ולמשפחתו בניסיון הבריחה השני שלהם מפורטוגל", עבר בשנת 1625 מגלוקסטאדט להמבורג. Paulo de Milao = Moses Abensur⁴⁹.

(46) ANTT. Inq. de Lisboa no. 12493

(47) אלוורו דיניס גורש מהמבורג ב-1618, מצא מקלט באלטונה הדנית ועבר משם לגלוקסטאדט כמתישב פורטוגזי ראשון. גרושו, ע"פ דעתו של החוקר קלנבנץ (לא יהודי) בא עקב שירותיו הכספיים למלך דניה, לסכסוכיה ולנסיכות ברמן, במקום לשרת רק את המבורג. לדעתי זה קשור גם עם פרסומי 30 הדרשות בנושאי החגים היהודיים והיהדות בכלל, דבר שנגד את ההגבלות המפורשות !! י.ב.ב.

(48) ע"פ לוח גיניאולוגי מס. 7, ויסנטה פורטדו הוא בן דודתו של אלוורו דיניס : בעלה של קלרה הוא מנואל דה פלסיוס, שנרצח (לא מובהר אם ע"י האינקוויזיציה, או בדרך אחרת); אמו של ויסנטה היא פרנסיסקה דה פלסיוס ודודתו היא אם אלוורו דיניס, הלא ידועה בשם לחוקר סולומון. ברישומי בכרך א' בעמ. 44 כתבתי ביאטריס דה סוליס, ואחותה פרנסיסקה דה סוליס, כהנחה בלבד. עתה נראה לי שהן זהות, והשמות דה סוליס ודה פלסיוס - אחת הן (י.ב.ב.)

(49) בנו ידוע לי עתה כיהושע בר משה הנריקס בגלוקסטאדט. הוא בן דודו של קדמוננו ראובן בר יחיאל הנריקס, דרך אמו. כאביו היה אדריאנוס ותפס את מנהיגות הקהילה שם אחר מות שמואל יחיא. בנו של יהושע הוא משה בר יהושע הנריקס, בעל המצבה המפוארת "משה ליד הסלע", המבטא לדעתי את השם אבן-צור שלא מוזכר יותר ברישומי האיש הזה, כבימי סבו משה אבנצור. י.ב.ב.

הערה 54... מעניין לציין כי קלרה גומז Clara Gomes היתה בת לנוצריה אמיתית כפי שהצהירה בצוואתה לטובת סמאו ברבוסה דה קרסטו Simao Barbosa de Crasto ב-9.10.1610. היא היתה אז בת 43 (ילידת 1561; ראה לוח גנ' מס 7, וינסנטה פורטרו - (Inq. de Lisboa, no 1359 ff.67v-68r)

הערה 55, עמ 144... שיטפון עשה שמות בגליקסטאת בשנת 1625, ובה בשנה פרצה מלחמה בין סכסוניה התחתית (מעבר לנהר האלבה, י.ב.ב.) לבין מלכות דניה. תנאים אלה הכריחו את דוכ הפורטוגזים היזמים שהתישבו בגלוקסטאת לחזור בשנה זו להמבורג. (ביניהם פאולו דיאס מילאו וגונסלו לופז קוטינהו Paulo Dias Milao, Goncalo Lopes Coutinho). פרופ' קלנבונץ כותב בעמ. 62-63 על כך. כן הוא כותב על שהותו של פאולו בדנציג בשנים 1613-1617 ועל האשמתו ברצח על בסיס דתי, אשר עקב זאת הוא נאלץ לברוח לגוטלנד. (Gotland) 50

(50) cf Kellenbenz S.R., 10, 1, Jan. 1976, 14-15

ע"פ קלנבונץ הרג פאולו את עבדו במכות שוט, ולא הזכיר רצח על רקע

דתי. י.ב.ב.

החזרה ליהדות גלויה, לתפילה ולנוסחים: באמסטרדם, אנטוורפן והמבורג. עמודים 144-154 אמסטרדם-אנטוורפן ; 155-160 המבורג.

החוקר סלומון מעלה את השאלה, שלא מצאתי תשובה לה ביתר המקורות: כיצד הצליח האנוס מלו והדומים לו, אשר קבלו חינוך נוצרי-קתולי, להיות יהודי על פי נורמות אמונה ופולחן שונות כל כך, תוך שנים מועטות בתוך סביבה לא-יהודית, נוצרית אוונגלית לא כופה אמנם, אך בודאי לא מסייעת? כיצד ידעו להוציא לאור סידורי תפילה, מחזורים לחגים על פי נוסח מקורי, בבתי דפוס שהקימו בשתי הקהילות הראשונות אמסטרדם והמבורג ללא כל בסיס יהודי שם מתקופות קודמות וקדומות?

להלן הסבריו החשובים, הנוגעים גם לקדמון משפחתנו אלברט דיאונים/שמואל יחיא ואחיו החכם בנימין מוספיה (בגלוקשטאדט קורנליוס ינסן !):

בגל הגירה של "נוצרים חדשים" מפורטוגל בשנים 1540-1550, גל בריחה ראשון עקב פעולות אלימות של האינקוויזיציה שם, התיישבו הבורחים לרוב בפרארה ווינציה באיטליה. (האינוס בפורטוגל החל משנת 1497 והיה חמור יותר מאשר בספרד מקודם: י.ב.ב.)

נסיון ארעי לתרגם הליטורגיה היהודית הספרדית לפורטוגזית נעשה בראשית העשור של 1540. אך תרגומים אלה לא הושלמו ולא פורסמו. נשאר מעט מהם לפליטה ולמחקר.

מעט מאוחר יותר בשנת 1552, בפרארה, במסגרת פרויקט נרחב של תרגום כל התנ"ך, של ספר תפילות לכל השנה תורגמו אלה מלה במלה מעברית לספרדית. סידורי תפילות לימי חול ולשבתות הודפסו כך שהתקטט העברי והתרגום הספרדי מצאו את מקומם עמוד מול עמוד. (כך נהוג מאז בארצות אשכנז הן באירופה ועתה בארה"ב; י.ב.ב.) עימוד ראשון כזה מקורו בוונציה מאותה שנה, 1552.

באותה שנה הופיעו בשתי הערים גם ספרי "סליחות" ל-40 הימים לפני יום הכיפורים. (החל מד"ח אלול, כנהוג במנהג הספרדים; י.ב.ב.)

בשנת 1553 יצא לאור סדר המחזור (Orden) לראש השנה ויוה"כ, בשפה הספרדית בלבד (!), בפרארה.

בשנת 1555 יצא לאור מחזור ליתר החגים באותו סגנון, באותו בית הדפוס של משפחת אושקו Usque המפורסמת. (גרף כותב על כך בכרך ה' בעמוד 164, 225 ו-281 במפוזר: המדפיס אברהם אושקי, עם תרגום לספרדית ופורטוגזית, התנ"ך של פרארה, לסיפוק צרכיהם הרוחניים של האנוסים; י.ב.ב.)

בשנת 1584 הודפסה מהדורה מחודשת בהולנד, אך רק בעותק יחיד עם גם מרהיב. הגם שהקולופון (=סמל המו"ל; י.ב.ב.) מציין כביכול כמקום ההדפסה את העיר מגנצא (Magnutia), פיענח ההסטוריון ההולנדי זיגמונד זליגמן את המדפיס כ-Peter Verhagen of Dordrecht.

הפטרון היה יעקב ישראל. זליגמן מניח שזהו Diago Nunes Belmonte, אחד מראשוני הפורטוגזים שהתיישב באמסטרדם.

החוקר סלומון לא רואה הנחה זו כמוכחת, בטענו כי על פי מקורותיו היה הנ"ל בשנה זו רק בן 12, עוד לא באמסטרדם, לבמחקרי כתבתי אודותיו על פי מקורותי בכרך א', עמ' 31; **יעקב ישראל בלמונטה** משורר אנוסי אשר תיאר את עינויי האינקוויזיציה בחרוזים, במגילת "איוב" שלו. בשנת 1598 היה הוא ראשון הרשומים כחברי קהילת "בית יעקב", מבין 16 הגברים המיסדים, ביחד עם **יעקב בן יצחק טירדו** והרב האשכנזי מאמזן הרב **אורי פייבוש הלוי**; ראה בבית התפוצות לוח קיר! לפי זה היה הנ"ל מבוגר ומכובד, ולא רק בן 26 י.ב.ב.)

סלומון סובר, כי הפטרונים הם אנוסים באנטוורפן, אשר היתה אז כבר תחת שלטון קלויניסטי-נוצרי, 1577-1585. החל מ-1.7.1581 נאסרה שם הדת הקטולית. היות האנוסים קטולים, עזבו רובם את אנטוורפן בשנת 1577 והתישבו במושבה קטולית בקלן וחזרו לאנטוורפן רק כאשר הותרה הקטוליות שוב תחת שלטונו של Alexander Farnes בשנת 1585.

מעט מן האנוסים נשארו בעיר זו בתקופת איסור הקטוליות. חלק מהם החליטו אז לחזור ליהדותם עקב מצב זה והחלו לקיים תפילות החל מ-1579.

בשנת 1584 גדלה קהילת החוזרים ליהדות עד כדי כך, שאחד או כמה מהם יכלו להרשות לעצמם לתרום הוצאה לאור של מחזור הימים הנוראים בספרדית, תוך הסואת מקום ההדפסה, כאילו הוא ממנצא הקטולית.

בשנים 1585-1589 גורשו 20,000 פרוטסטנטים מאנטוורפן וחלק מן האנוסים הפורטוגזים הגרו לאמסטרדם בשנת 1589.

החוקר סלומון תומך בגרסה, כי הרב אורי-פייבוש הלוי מאמזן ובנו אהרון הגיעו בעקבות קבוצת יעקב טירדו לאמסטרדם בשנת 1602, ולא בשנת 1593 או 1594 כפי שכותבים הסטוריונים קודמים, משחזרי ראשית ההתישבות היהודית באמסטרדם. זאת בגלל רישומים מלונדון משנת 1601, כי כל הפורטוגזים בעיר זו הם פרוטסטנטים וגרים שם 3-6 שנים.

היהדות נפתחה לפני אנשי קבוצת טירדו הקטולים על ידי הרב הלוי ובנו. הם למדו אותם על פי נוסח אשכנזי הידוע להם כנוסח יחיד, מלו אותם ויסדו את קהילת "בית יעקב", לכבוד ראש הקבוצה **יעקב טירדו** Jacob Tirado.

סלומון מסתמך על החוקר יצחק פרינס Izak Frins, אשר מזהה את יעקב טירדו עם **ג'יימס לופז דה קוסטה**, בן של אחד בשם פרו דיאס מפורטו James Lopes da Costa.

הוא חי באמסטרדם מ-1598 העמיד את ביתו לרשות התפילות והיה נשיא הקהילה. בשנת 1612 או 1613 עזב הנ"ל את הקהילה והעיר ועלה לירושלים, לכנראה עקב משבר החלוקה לשתי קהילות עם בא פורטוגזים נוספים אשר תמכו בנוסח ספרד האמיתי שהובא על ידי שמואל ויוסף פלאחה מצפון אפריקה;

לפי גרסה ידועה אחרת ומוקדמת זהה **יעקב טירדו** עם מנואל רודריגס דה וגה Manuel Rodrigues de Vega, סוחר בין יבשתי ודיפלומט ידוע.

לדעתי אין פלא בקושי הזיהוי, כי הפורטוגזים הניידים בין ארצות ויבשות סיקלו לעצמם שמות כפולים ומשולשים, בהתאם לצרכיהם להסוות עצמם בבואם לאזורי השפעה מנוגדים מבחנת הדתות והמשטרים המדיניים. יתכן כי שני הזיהויים הם נכונים לגבי אותו **יעקב טירדו**, אשר נכדיו וניניו אחדיו קראו לעצמם דה פריס ופריזלנדר, ע"פ החוקר היהודי מלער, מקס מרקרייך, י.ב.ב.).

עד שנת 1603 חיו באמסטרדם 40 משפחות פורטוגזיות. בסוף 1617 חיו בה 120 גברים יהודיים. ע"פ Heitor Mendes Bravo ועל פי מסמך מס. 13 של החוקר סלומון מנתה הקהילה בשנת 1616 200 משפחות.

לפי סלומון היה זה **יצחק פרנקו** Izahac Franco אשר גר באמסטרדם מ-1598 והוא מימן את ההוצאה לאור של סידור התפילה המדובר בו, בספרדית, ב-א' בניסן 5365 דהיינו 1.4.1604. את אמידותו ניתן למדוד על פי חלקו בחברה המזרח-הודית בשנת 1607, בערך של 30,000 פלורנטין. הנ"ל לא קבל את מרותו של **יעקב טירדו** כפרנס ונפרד ממנו ב-1608, כאשר הצטרפו לקהילת "בית יעקב" האחים **יוסף** ו**שמואל פלאחה** מפס, מרוקו. שניהם היו מלומדים ביהדות הספרדית המקורית. **שמואל פלאחה** היה מצויד בתואר הרשמי של סגן ציר הסולטן המרוקאי מולא **סידן** Muley Sidan. הוא הביא עמו שני ספרי תורה ואת מורשת המבטא הספרדי והלחנים המקוריים והמנגינות של התפילות וקריאת התורה, בניגוד למורשת האשכנזית של הרב הלוי מאמדן. לכן הוא יסד קהילה ספרדית מהורה בצורתה החיצונית, לבוש, קישוטי בית הכנסת והמבנה.

יצחק פרנקו, הוא **פרנסיסקו מנדס מידיירוס** Francisco Mendes Medeiros הצטרף מיד וכך נוסדה קהילת "נוה שלום".

קהילת "בית יעקב" הזמינה כחכם וכחזן את **יוסף פדרו** מסלוניקי ואת בנו דוד והתאימה עצמה לנוסח ספרד.

קהילת "נוה שלום" הזמינה את החכם **יצחק עוזיאל** מפס, וזה שימש בקודש עד מותו ב-1622. יש חילוקי דעות בין החוקרים אם הגיע לאמסטרדם ב-1610 או רק ב-1615, לפי ד'אנקונה d'Ancona. החוקרים סוורטס Zwartz וזליגמן Seeligman מציינים כי ב-1610 פרסם **דוד פדרו** (בן יוסף) נוסח ספרדי של "חובת הלבבות" של Ibn Paquda. זה השפיע רבות על אותם "היהודים החדשים" הפורטוגזים שעדיין לא השתכנעו מעליונות היהדות על הנצרות. ספר זה הודפס ללא שם המחבר והמקום ומומן על ידי חבר בקהילת "בית יעקב" בשם **דוארטה סרייבה**, הוא **דוד סניור** David Senior = Duarte Saraiva.

בשנת 1612 נסתיימה בניה מפוארת של בית הכנסת "נוה שלום" ברחוב בשם Houtgracht.

יתכן ועזיבת אמסטרדם באותה שנה על ידי **יעקב טירדו**, למטרה לא ברורה, ואי שיבתו מאוחר יותר, קשורה בעוינות בינו לבין **יצחק פרנקו** הפורש.

במרס אותה שנה נסתיימה הדפסתם המחודשת של שלושת כרכי התפילות בספרדית של פראדה משנות 1552-1553. החוקר סלומון מפרט כי העותקים נעלמו זמן רב. ורק לאחרונה נמצאו קטעים מהם בספריות שונות, במדריד, וולפנביטל/גרמניה ובאמסטרדם. מסופר על **דוד משיח** D. Mexias שהגניב קטעים של הכרך הראשון בתוך מגבעתו לליסבון בשנת 1617, נתפס בגינם ונשפט ע"י האינקוויזיציה. שלושת הכרכים עליהם מדובר כוללים בכרך הראשון תפילות יום-יום ושבת, בכרך השני תפילות שלושת החגים, ובשלישי תפילות הימים הנוראים.

הכרך האחרון הכיל זה לראשונה בהוצאה הולנדית את "כתר מלכות" של **אבן גבירול** (1021-1058) וכל "הבקשות", הישנות והחדשות.

כהתגרות ל**יעקב טירדו** וקהילת "בית יעקב", הגדולה יותר במספר חבריה, קישט **פרנקו** את שער המחזור בעוף **פניקס** הקם מתוך אפרו - הוא לסמל שנלקח, לפי דעת החוקר זליגמן מן המלך הפורטוגזי חואה ה-2, Joao II, עם המוטו "למען החוקה והעם", המתאים ליהודים החוזרים מאיננוס נוצרי למקורם; ראה עמ' 151 - הערה מס. 76) ומסביב לסמל בעברית ובאותיות לטיניות: מי כמוך נוה שלום.

(ראוי לציון כאן, כי באגודה למען יתומות ונערות עניות מופיע ב-1617 **יצחק פרנקו** עם חברים מבית יעקב, ז.א. בענייני צדקה היה איחוד בין בני הקהילות הנפרדות י.ב.ב.)

בשנת 1612 הצטרף **דוד אבנעמר מלו**, נושא המחקר, לקהילת "בית יעקב" וקל להבין מדוע היה יו"ר הקהילה כבר ב-1616. הוא היה בעל נכסים, אותם הצליח להבריח מפורטוגל, והיה לסוחר בין-לאומי באמסטרדם. עקב החיסרון של ספרי קודש משלהם, החליט להקים בית דפוס עצמאי בביתו, בהוצאה של 539,11 פלורנטינים. הדפוס היה עם אותיות עבריות ולטיניות. הסכום הדרוש הנקוב תואם משכורתו השנתית של חכם יהודי לקהילה. הוא הצליח להעמיד בצל את הוצאת ספרי הקודש של קהילת "נווה שלום": אך בודאי נקם בכך גם באינקוויזיציה אשר האשימה אותו בהחזקת ספרי קודש יהודיים.

בשנת 1617 היה הוא ו**אברהם גבאי ורוחאל ישורון** A. Gabai + Ruhjel Jesurun הפרנסים של "התלמוד-תורה" של קהילת "בית יעקב". (רוחאל ישורון חותם Rohjel Jesurun י.ב.ב.)

המוצר הראשון של בית הדפוס היה "מחזור לראש השנה ויום הכיפור" בשפה הספרדית (בלבד ! י.ב.ב.) מתאריך א' בסיון 5377 = 4.6.1617, תוך ציון שם המוציא לאור. היה זה סידור התפילות הראשון שהודפס בגלוי ובציון ההוצאה באמסטרדם En Amstradama תוך כדי שימוש במעט אותיות דפוס עבריות ממתכת בברכות "תקיעות השופר".

בשנים הבאות הודפסו ספרי תפילות בשפה הספרדית לחגים, והגדה לפסח. ההגדה לפסח תאמה לזו שהוצאה לאור שנתיים מוקדם יותר בוונציה. היא עצמה הינה העתק מדפוס פראדה משנת 1552. חידושו של **מלו** היה בה שכלל מתכון להכנת חרוסת, הכולל אף מעט עפר ממש, זכר ללבנים במצרים..

מהגדה זו, שיצאה באיחור כליל הסדר, רק ב-כ"ד בניסן 5382 = 4.6.1622 ידוע רק עותק יחידי שנמצא בספריה רוזנטליה באמסטרדם לפני מלחמה הראשונה אך עותק זה נעלם עם הכיבוש הגרמני-נאצי, 1940-1944, כאשר הנ"ל שדדו את נכסי התרבות היהודיים בהולנד.

חודש לאחר הדפסת ההגדה מת בנו יחידו של מלו. שניהם לא זכו להשתמש ביחד בהגדה זו.

בשנת 1954 שוחזרה הגדת ונציה המקורית משנת 1620 בהוצאת למהורן Leghorn (= Livorno י.ב.ב.)

(במסגרת קמע זה של מחקרו של פרופ' סלומון, כדוגמתו לא מצאתי אצל חוקרים אחרים, מביא החוקר צילומים של מסמכים אוטנטיים כדהלן: 5 מסמכים ממשפטו של מלו ע"י האינקוויזיציה.

2 דפים של רשימה שמית של חברי האגודה למען יתומות ונערות עניות מן השנים 1616 ו-1617 "Dotar Orfans e Douzelas pobres".

עמוד השער של המחזור לראש השנה ויום הכיפור בספרדית, משנת 1617. חשובים בשבילנו שני שמות מיהודי אמסטרדם בשנת 1617:

הראשון סימון ויאגס Simeon Viegas שחתם: Simeon Viegues
והשני יצחק מילנו Ysach Milano שחתם: Jizchok Millano

יצחק מילנו זוהה כבר בעבר על ידי כזהה עם מנואל קורדוזו דה מילאו, בנם בכורם של הקדוש הנריק דה מילאו ושל אשתו גוימור גומז, יליד 1571. י.ב.ב.)

להלן כמה ממחשבותי לשמות הרשימה מתוך 54 כשמות:

יצחק חיים מילנו קבור בהמבורג בינואר 1644, הוא מנואל קורדוזו טישירה ויצחק חיים מילנו טישירה ע"פ הנחתי. בשנת 1606 היה בברזיל, לא נתפס ע"י האינקוויזיציה, היותו מחוץ להישג ידה, הצטרף לגיסו אלברט דיאונים בהמבורג, היה בלונדון ב-1610 ובאמסטרדם ב-1616. כאן הוא מופיע בחתימתו ב-1617 כחבר. לדעתי יכול גם הוא להיות אביו של יצחק הנריקס באמדן בשנת 1633. כמו גם אחיו גומז רודריגס מילאו = דניאל אבנצור, גם דה הולנד, ע"פ קלנבנץ. לא מצאתי עד כה הוכחה ברורה מיהו החוליה המקשרת עם יהודי החסות הראשון בבונדה, סימון איזאקס, דרך אביו המשוער יצחק הנריקס.

השם המוזכר סימון ויאגס באמסטרדם יכול להיות חותנו של יצחק הנריקס באמדן ולכן אבי אשתו, וסבו של סימון איזאקס בבונדה, שהוא יליד אמדן ב-1634. יתכן אף כי סימון ויאגס זהה עם הסוחר האמסטרדמי הבין יבשתי סימון דה קרס מאותה תקופה; פרטים רבים ריכזתי במחקרי בכרך א' 71, 66, 65, 62, 45 ועוד. באשר לאביו המשוער של סימון איזאקס בבונדה, יליד אמדן, היה אביו ר. איזאק ושיעורתי במחקרי כי ה"ר" יכולה ליצא רודריגס, אך גם רפאל!

יתכן ושמו המלא יותר היה **רפאל יצחק**. בהמבורג נקברה יהודית אשת **יצחק חיים מילנו בר רפאל**. אם זיהויי נכון, נקרא הנריק זה **מילאו** בשם העברי **רפאל**, יתכן ורק אחרי מותו כקדוש, ע"י בניו שחזרו ליהדות גלויה בהמבורג ואמסטרדם.

עלה אחד הנכדים על שמו: **רפאל יצחק בן יצחק חיים**.

משה זכותו הוא הסוחר ביהלומים המוזכר ע"י קלנבנץ עם בנו מרדכי, עמו עסק מנאל קורדוזו/יצחק מילנו במסחר יהלומים, בשם **אלברטו דיניס** ואחיו הצעיר **דניאל דה הולנד/גומז דודריגס מילנו**, כפי שרשמתי במחקרי בעמ' 45.

שמו המלא אצל קלנבנץ **Mose Anrique Zacuto**.

יעקב יהודה ליאון היה מאוחר יותר חכם ידוע באמסטרדם, בגלוקשטאדט והמבורג. רישומי על כך בכרך ב' עמ' 5, לפי חוקרים שונים.⁵¹ **יהושע צרפתי** חותם לא רק באותיות לטיניות, כי אף בערבית.

עד כאן הערותי לרשימה השמית. י.ב.ב.

בשנת 1626, ב-16 בספטמבר יוצא לאור בהמבורג ספר תהילים בספרדית. אך על השער רשום כמקום ההוצאה "פרנקפורט". המוציא לאור הוא **מלו**, עתה בן 57, אחרי שינוי חיים דרסטיים; אנוס מעונה בליסבון, חוזר ליהדות באמסטרדם, מהגר לגלוקשטאדט עקב מות בנו, ומשם להמבורג אחרי מות בתו שם, מנסה הוא כנראה למצוא טעם לחיים.

בשנת 1629 יוצאות לאור בהמבורג **שלושים הדרשות** - Trinta Discursos, Du Darazes של **שמואל יחיא** הוא **אלוורו דיניס**. ראה השלמות להלן.

בשנת 1633 ספר דקדוק לשפה העברית, בפרוטוגזית של **משה גדעון אבודיאנסה** יוצא אף הוא בהמבורג.

בשנת 1662 מחזור שיעורים לתורה, נביאים וכתובים - Orden de Leccion de Tora Nebiim y Quetubim.

בשנת 1663 ספרו של **יצחק ישורון** Liurio de Providencia Divina.

החוקר סלומון מוסיף הערות שונות להוצאת **שלושים הדרשות** של **שמואל יחיא**:
א. החוקר אלפונסו קסוטו אינו בטוח אם הספר הודפס בהמבורג או בגלוקשטאדט.
ב. החוקר סלומון בהשוותו אורנמנטים בצורת שריגי ענבים בספר זה עם דברי דפוס אחרים מהמבורג ואמסטרדם מגיע למסקנה כי בית הדפוס הוא בהמבורג.
בהערה בעמ' 159, מוזכרים ספרים מהמבורג, אלטונה וגלוקשטאדט על ידי א. קסוטו מן השנים 1612 ו-1631; הראשון של **יצחק דה קסטרו** על בריאת העולם בפרוטוגזית השני של **דוד כהן קרלוס** שיר השירים של שלמה. י.ב.ב.

(51) אחד החותמים בשנת 1719 בגלוקשטאדט על שינוי נוסח התפילה הוא **יהודה ליאון גלוקשטאדט**. יתכן והוא צאצא של הנ"ל. ראה מחקרי כרך א', עמ' 87.

תמצית דברים מפורטים של סלומון

בעמודים 160-200, מנתח החוקר ס. את הלכי הנפש של נושא המחקר דוד א. מלו כאנוס נוצרי מלידה, מואשם בסטיה ומעונה, כפי שהדברים משתקפים מחיבוריו המתלולים לפרקי תהילים שלו בספרדית. הוא בעל יסודות חינוך נוצרי, שביקש לנקום בנוצרים על הרעה, על ידי חזרה ליהדות גאה ופעילה, מפרסמת ומגלה את שורשיו הפנימיים היהודיים.

מואשם על ידי האינקוויזיציה בסטיה מן הנורמות הנוצריות הנוקשות, היותו מזרע היהודים, הצליח להוכיח את חפותו ואת נוצריותו הטהורה, כביכול. הוא יצא מנצח ממאבקו על החיים בצל האינקוויזיציה. אך נפשו נפגעה מאוד! ברוב עקשותו וחכמתו הצליח להבריח מהונו ואת עצמו מצפוני השנאה ליהודים, ולבנות את עצמו פיסית ורוחנית כיהודי גא ומוביל אחרים ברוחניותו וכספו, בדרך היצירתית המופלאה אשר קסמה את החוקר סלומון להקדיש לו מחקר עמוק זה. החוקר מבין, כי מלו חש שחטא בהנצלו בגופו מן התופת הקטולית. עתה רצה להציל את נפשו. שלא כאחרים במסע ההשפלה אל השריפה או ההתאבדות על חטא היהדות הנסתרת, ב-31 ביולי 1611, אשר 11 מהם נשרפו לאחר המתתם על ידי תליה, אשר שלא הצילו את גופם אך גם לא את נפשם; ולא כמעטים בלבד שלא היו מוכנים להתאבדות על חטאם ונשרפו חיים ממש על גאונותם והצילו בכך את נפשם הטהורה (כאן מזכיר סלומון את האוטו דה פה של 5 באפריל 1609 ואת מות הקדושים של אבי משפחתנו ומשרתו; עמ' 196), חש מלו כי מות בנו יחידו אליהו באמסטרדם, מות בתו ברנקה בגלוקסמאט שנים מעטות מאוחר יותר, הם עונש משמים על התכחשותו ליהדותו לפני האינקוויזטורים. עתה השקיע כל מרצו ופנימיותו לפרסום יהדותו ברבים, במחשבה ובמעשה.

את מהלכי נפש אלה לומד החוקר ס. מכתבי דוד אבנעטר מלו.

הוא נפטר בהמבורג, בן 63 בשנת 1632.

אשתו איזבל-אביגיל רודריגס הלכה אחריו בשנת 1635.

הם קבורים זה ליד זה בבית העלמין הססגוני של יהודי המבורג הפורטוגזיים באלטונה.

(בצילום המסיים חיבור החוקר כאן, המצבה הקרובה לעין היא של אביגיל אשת רפאל מילנו, מראש השנה 5437 = סתיו 1676. בודאי אשת אחד מנכדיו של הנריק דיאס מילנו, שהיו לו שלושה בנים ושלוש בנות בהמבורג ואולי רפאל בן יצחק חיים מילנו? ואולי היא אמו של סימון איזקס דה בונדה? י.ב.ב.)

אסיים כאן את תרגומם של הקטעים הנוגעים לאבותינו, בני דורו ומשפחתו של דוד אבנעטר מלו.

בעתיד הקרוב יצא לאור קטע מחקרי על ראובן ב"ר יחיאל הנריקס בגלוקשטאדט, מורה, שוחט ובלן של קהילת גלוקשטאט הפורטוגזית, נכד הקדוש הנריק דיאס מילאו, בן בתו ביאטריז-אביגיל הנריקס, הקבורה באלטונה בשנת 1632.

אחרי שילוב מחקרו של סלומון ותרגום קטעים של מחקר על 35 שנות היסוד של העיר הדנית גלוקשטאט, פרי עבודת מחקר של ארכיבר עיר זו משנת 1974, תוך איזכור פעלו שם של אלברט דיאוניס, הוא שמואל יחיא כ-70 פעמים, אני מקוה לשכתב מחדש את מחקרי ההסטוריה-משפחתי, עם כל התיקונים והעדכונים אותם אספתי בשנים האחרונות. עוד מחפש אנוכי פרטים אודות החוליה המקשרת דרך אמסטרדם לאמזן, לאבות משפחת בונדהיים, דרך רישומי הקהילה באמסטרדם.

בעזרת השם אמצא גם בכך את מבוקשתי.
יוסף משה בן אלעזר בונדהיים - יוסף בן ברית
חבת ציון, א' בניסן התש"ן - 27.3.1990

עבודתי זו מוקדמת לנשמתו הזכה של קדמון משפחתנו

הנריק (רפאל ?)

דיאס מילאו

בן למנואל לופז וליאונור דה קסרס

שנולד בשנת 1528 בעיירה סנמה קומבה דאו, מרכז פורטוגל והועלה על המוקד בהיותו חי בליסבון ב-5.4.1609 = כ"ח או כ"ט אדר שני התשס"ט.

בן 81 במסרו נפשו על קידוש השם

כמעט היום לפני

381 שנים